ORE MAI EXISTĂ?

CĂSĂTORIA DIN DRAGOSTE

PASCAL BRUCKNER

TREI

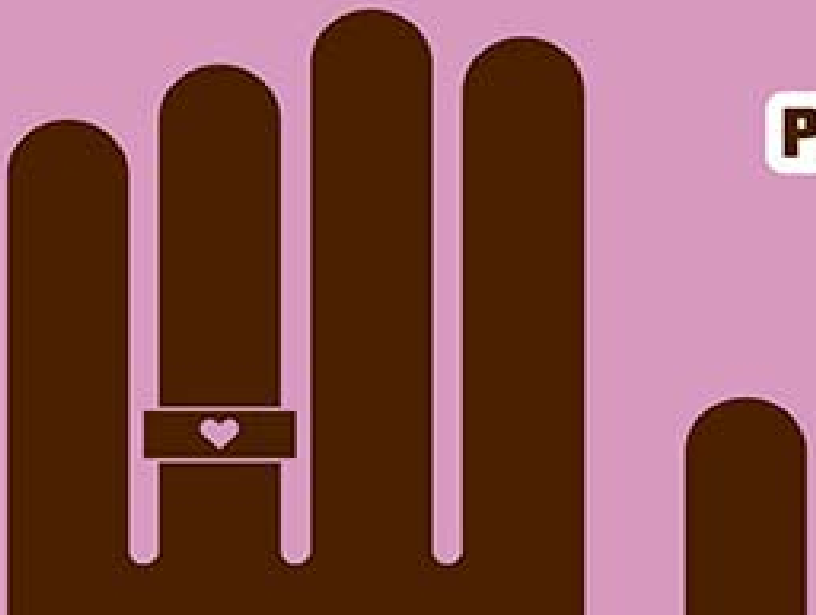

ACUM PENTRU VIITOR

Pascal Bruckner

Căsătoria din dragoste

Oare mai există?

Traducere din franceză de
Irina Mavrodin

TREI
2011

ACUM
PENTRU
VIITOR

Copyright © Editura Trei, 2011
pentru prezenta ediție

Titlul original: *Le mariage d'amour a-t-il echoue?*
Autor: Pascal Bruckner
Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2010

ISBN ePUB: 978-973-707-844-5
ISBN PDF: 978-973-707-845-2
ISBN Print: 978-973-707-553-6

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Director Editorial: Magdalena Mărculescu
Design: Radu Manelici
Redactor: Florina Pîrjol
Director Producție: Cristian Claudiu Coban
DTP: Gabriela Chircea
Corectură: Elena Bițu, Eugenia Țarălungă

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

„Americanii divorţează din nepotrivire de caracter. Ei nu ar trebui să se căsătorească niciodată. Scopul căsătoriei este tocmai acela de a se lupta pentru a supravieţui momentului când nepotrivirea de caracter e mai puternică decât tot restul. Căci bărbatul şi femeia, prin chiar natura lor, sunt incompatibili.”

G.K. Chesterton

Pentru Patrice Champion
în deplină complicitate…

În octombrie 2009, la Erbil, capitala Kurdistanului irakian, o echipă de voluntari francezi proiectează o serie de filme, printre care un documentar despre un bătrân care își câștigă viața colectând bidoane și canistre de benzină. El locuiește în apropierea unei gropi de gunoi și-și spune povestea care, la fel ca aceea a poporului său, este presărată cu tot soiul de nenorociri. În timp ce înșiră necazurile pe care le-a trăit, se îndreaptă dintr-odată de spate și strigă: „Ce mi-a reușit cel mai bine în viață? M-am însurat din dragoste și am făcut doi copii din dragoste.” Nevasta îi aprobă spusele. Sala aplaudă și votează în favoarea scurtmetrajului. Kurdistanul irakian, deși prosper și pașnic, comparat cu restul națiunii, funcționează pe baza unui sistem de clanuri care îi constrânge pe tineri să accepte căsătoriile aranjate de familii. Fetele bănuite că și-au ales singure iubiții devin victime ale unor crime săvârșite în numele onoarei sau ale unor sinucideri provocate. Numeroși kurzi fug în Europa sau în Statele Unite nu numai din motive financiare, ci și din motive de autonomie individuală: ei vor să aibă parte de căsătorii făcute din plăcere, vor să se însoare sau să se mărite cu ființa iubită, și nu cu cea care le este impusă[1].

Ciudată situație: în timp ce libertatea amoroasă își exercită seducția asupra unei părți din societățile tradiționale, asupra țărilor musulmane, precum și în India sau China (chiar dacă, în cazul acestor două țări, numărul mic de femei, cauzat de practicarea avorturilor selective, dezechilibrează piața matrimonială) și în timp ce, la noi, homosexualii și lesbienele își doresc accesul la căsătorie, aceasta cunoaște, în Occident, o criză de legitimitate. Sub forma sa clasică, ea era acuzată de toate relele; lipsită de egalitate, despotică, ea reducea femeia la statutul de obiect, atrăgând după

sine adulterul şi prostituţia. Puţine instituţii au provocat atâtea ironii şi atâta furie. Sub forma contemporană a consimţământului, care triumfă după al Doilea Război Mondial, căsătoria creează noi flageluri, fără să le anuleze pe cele vechi: nici plăcerea cumpărată, nici infidelitatea nu dispar, în timp ce numărul divorţurilor explodează şi celibatul se extinde. Povestea căsătoriei clasice consta în a te resemna în temniţa conjugală sau în repulsia pe care aceasta o inspira; astăzi, povestea ei, în Europa, cel puţin, este una a înstrăinării de sine. În decursul timpului, a avut mulţi duşmani, înainte de a-şi deveni sieşi cel mai teribil duşman. Secolul XX emancipase sufletele şi trupurile, în ideea de a obţine armonia acestora; dar rezultatul nu a fost decât un şi mai mare dezacord. Ce s-a petrecut, oare? Palatul fermecat al afecţiunii reciproce nu e cumva doar o colibă dărăpănată, aflată în bătaia tuturor vânturilor? Cum se face că iubirea, care n-a cunoscut niciodată legea (*Carmen*), poate sta sub semnul legii, de vreme ce raţiunea sa de a exista este tocmai abaterea de la lege?

1 Îi mulţumesc lui Hugues Dewavrin pentru această informaţie. Documentarul intitulat *Daba, oraşul bidoanelor* a fost produs de Alterdoc, ONG audiovizual, şi a fost realizat de Baudoiun Koenig.

1. CATASTROFA DIN NOAPTEA NUNȚII

În romanul său *O viaţă* (1883), Guy de Maupassant spune povestea unei fete din mica nobilime normandă, Jeanne, care se îndrăgostește de un viconte din împrejurimi, Julien. În seara nunţii, tatăl ei, la îndemnurile soţiei sale, îi vorbește fetei între patru ochi, pe un ton foarte jenat, despre ceea ce o aşteaptă:

> „Draga mea […], nu ştiu ce ştii tu despre viaţă. Există mistere ce le sunt ascunse cu grijă copiilor, şi mai ales fetelor, fetelor care trebuie să-şi păstreze sufletul pur, ireproşabil de pur, până în momentul când le punem în braţele bărbatului care urmează să le facă fericite. El este cel ce trebuie să ridice vălul aruncat peste dulcele secret al vieţii. Dar ele […] se revoltă adeseori în faţa realităţii oarecum brutale care se ascunde îndărătul viselor. Rănite în sufletele lor, rănite chiar şi în trupurile lor, ele refuză să-i dăruiască soţului ceea ce legea, legea umană şi legea naturală îi acordă ca un drept absolut. Nu pot să-ţi spun mai mult, draga mea; dar nu uita că tu îi aparţii în întregime soţului tău.”

Aceste cuvinte, încărcate de aluzii şi echivocuri, într-o vreme când ideea de educaţie sexuală era de neconceput, stârnesc în sufletul miresei o mare spaimă. Ieşind de la mănăstire, unde a fost crescută, ea trece de la starea de inocenţă direct la cea de soţie. Se lasă dezbrăcată de cameristă şi-şi aşteaptă, tremurând, noul soţ, cu sentimentul că va luneca în această noapte a nunţii ca într-o fântână fără fund. Soţul ciocăneşte uşor de trei ori la uşă, el însuşi paralizat de trac şi lipsit de experienţă. Vine să-i ceară ceea ce i se cuvine şi o roagă să-i îngăduie să se culce alături de ea. Fata nu-şi

poate ascunde teama, mirele se simte jignit, se duce şi se dezbracă în camera alăturată, reapare în izmene şi în şosete şi se strecoară în pat. Când fata simte lipindu-se de ea „un picior rece şi păros”, cu greu se stăpâneşte să nu ţipe. Pentru a gusta picanteria unei asemenea situaţii, trebuie să ştim că, într-o vreme când scăldatul în mare rămânea apanajul unei minorităţi, fetele şi băieţii aveau puţine ocazii, cel puţin în cazul claselor înstărite, să-şi cunoască reciproc anatomia: situaţia era diferită la ţară, unde muncile grele, făcute la comun, şi vederea animalelor îi iniţiază mai devreme pe tineri în anumite lucruri. Restul serii este un dezastru. Julien, grăbit să-şi exercite dreptul, se năpusteşte cu mâinile spre pieptul lui Jeanne, care îi rezistă. El îşi pierde răbdarea, o apucă zdravăn în braţe, o acoperă cu sărutări şi, în sfârşit, o posedă brutal. Încearcă după aceea s-o mai îmbrăţişeze, dar ea îl respinge şi, gândindu-se cu groază la părul des de pe pieptul soţului ei, geme: „Iată, deci, ce-nseamnă pentru el să fii soţia lui; despre asta, despre asta este, aşadar, vorba!” Această seară de groază, în ciuda existenţei unui episod senzual mai fericit, ce are loc cu prilejul unei călătorii ulterioare în Corsica, îi va schimba cursul vieţii şi o va face insensibilă la „nevoile cărnii”.

Traumatismul din noaptea nunţii, amestec de viol şi de lipsă de îndemânare, a fost înlocuit de experienţa primei dăţi, arareori glorioasă, exceptând cazul acelora – soţi sau soţii – care au avut şansa să fie deja iniţiaţi de nişte suflete miloase. Această iniţiere are loc, în general, între şaisprezece şi optsprezece ani, vârsta dezvirginării fiind remarcabil de stabilă de câteva decenii încoace: fetele şi băieţii se grăbesc să scape de o virginitate care este, pentru ei, un handicap ce îi împiedică să intre mai repede în vârsta adultă. La sfârşitul anilor 1960, o treime dintre femei erau virgine înainte de căsătorie; la sfârşitul anilor 1980, doar una din zece mai este virgină când se căsătoreşte. Cu excepţia creştinilor, evreilor şi musulmanilor fundamentalişti, care încă atribuie o valoare simbolică himenului şi fac din păstrarea lui intactă o garanţie de puritate, aşteptarea nu mai este sinonimă cu înţelepciunea, ci cu prostia. Această situaţie este ilustrată de micul roman al scriitorului britanic Ian McEwan, *Pe plaja*

Chesil (2008), a cărui acţiune se petrece în 1962, cu câţiva ani înainte de revoluţia sexuală, în plină perioadă de tranziţie. Edward şi Florence, care tocmai s-au căsătorit, s-au instalat într-un han din Dorset, în apropiere de plajă. Neliniştiţi la gândul că vor rămâne singuri în camera lor, prelungesc cina, temându-se de momentul când vor fi între patru ochi. Florence este oripilată la gândul că în curând va fi goală în braţele soţului său, pe care, totuşi, îl adoră, iar el nu cunoaşte voluptatea decât ca plăcere solitară. Noaptea trece şi nu se petrece nimic, tânăra pereche fiind paralizată de o stare de inhibiţie. Un gest care n-a fost făcut, un cuvânt care n-a fost rostit, şi iată că o promiţătoare legătură între o femeie şi un bărbat eşuează. Castitatea nu e frumoasă, ci grotescă. Fiindcă n-au ştiut să treacă peste ceea ce-i reţinea, Edward şi Florence şi-au distrus povestea: nu sunt înduioşători, ci patetici, şi cititorul râde de ei, bucurându-se totodată că nu trăieşte în epoca lor.

Revolta împotriva căsătoriei de odinioară este marcată de o inversare a priorităţilor: pe vremuri, căsătoriile se făceau din interes sau de convenienţă, pe când acum se fac din dragoste, chiar dacă pot intra încă în joc şi consideraţii privind statutul sau averea partenerului. Era castă – „Căsătoria este o legătură cucernică şi religioasă, spunea Montaigne, iată de ce plăcerea pe care o simte cel căsătorit trebuie să fie reţinută, serioasă şi întrucâtva severă” —, acum va fi o sursă de plăceri pentru ambele sexe. Era meschin de mercantilă — „Uită-te la portofel, nu la chip”, spunea un proverb german din Baden, în secolul al XVIII-lea[2] —, acum devine dezinteresată. Era întemeiată pe considerente raţionale — „Bărbatul trăieşte două zile frumoase pe acest pământ: când se însoară şi când îşi îngroapă nevasta”, spune un alt dicton, din Anjou, din aceeaşi epocă[3], nevasta şi copiii valorând mai puţin decât vitele, care erau o sursă de profit şi de hrană —, acum se va întemeia pe o afecţiune reciprocă. Era supusă constrângerii, acum este liberă. Marca o ruptură, intrarea într-o stare nouă, acum este precedată de o perioadă, mai mult sau mai puţin lungă, de coabitare. Era un fel de şcoală a renunţării „În toate privinţele, trebuie să ştim să suferim în tăcere”, îi spune o mamă fiicei sale care urmează să se căsătorească[4], o

temniță în care atâtea femei își îngropau tinerețea, speranțele —, acum se vrea paradiziacă, o grădină a fericirii, calea de împlinire a ambilor parteneri. Avea nevoie de acordul familiilor, acum își bate joc de împotrivirea acestora, chiar dacă încă preferă să le obțină încuviințarea.

Tot ceea ce era dificil odinioară a devenit mai simplu; acum, cei doi ajung amanți după câteva zile sau după câteva săptămâni, dar tot ceea ce pe vremuri mergea de la sine, acum a devenit problematic. Cei doi fac uz de un întreg arsenal de subtilități talmudice pentru a stabili dacă vor locui împreună și în ce condiții sau pentru a se decide dacă e mai bine să se accepte reciproc sau să-și ia tălpășița. Teama de a-și pierde independența prevalează asupra „pudorii” de odinioară. Pariul societăților moderne constă în a pune legea în slujba pasiunilor, în loc de a pune pasiunile în serviciul legii. În a fonda durabilul pe tranzitoriu, în a accepta până și cea mai mică schimbare a moravurilor, forțând, la nevoie, instituțiile, pentru a le adapta mai bine necesităților momentului. În a lua taurul de coarne, cu riscul de a deveni victimă, în a direcționa, prin consimțământ, fluviul tumultuos al emoțiilor, pe care strămoșii noștri le stăvileau prin interdicții. O ambiție nebunească, ale cărei efecte continuăm să le resimțim și astăzi.

2 Citat de Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, Seuil, 1977, trad. fr., p. 180.

3 *Ibidem*, p. 75.

4 Honoré de Balzac, *Memoires de deux jeunes mariees* (1842), Folio-Gallimard, p. 170.

2. DIVORȚUL, „OTRAVĂ IUDAICĂ”

Reformatorii căsătoriei, cu începere din Epoca Luminilor, vor insista pe trei puncte: privilegierea sentimentelor în raport cu obligaţia, renunţarea la tabuul virginităţii şi facilitarea separării soţilor care sunt incompatibili. Balzac este cel care, obsedat de adulterul feminin – „cuvânt ce târăşte după el un cortegiu lugubru: Lacrimile, Ruşinea, Ura, Spaima…”[5] şi viziunea a milioane de soţi „minotaurizaţi” (adică încornoraţi, înzestraţi cu coarne) — va pleda pentru descătuşarea senzualităţii tinerilor, singura capabilă să înlăture o mulţime de rele:

> „Să redăm tinereţii pasiunile, cochetăriile, iubirea şi spaimele ei, iubirea şi dulceaţa ei. În acest anotimp primăvăratic al vieţii, nicio greşeală nu e ireparabilă... şi iubirea va putea fi justificată astfel prin tot felul de comparaţii utile. Prin această schimbare a moravurilor noastre, va pieri de la sine ruşinoasa plagă a prostituatelor.”

Balzac dezvoltă aici un sistem de argumente ce va deveni clasic în secolul al XIX-lea şi va fi apărat şi de Fourier, Stendhal şi Hugo: castitatea obligatorie a tinerelor fete generează dublul flagel al iubirilor pe bani şi al aventurilor extraconjugale, umbrite de spectrul înspăimântător al copiilor bastarzi (în Roma antică, doar femeile gravide puteau fi necredincioase fără să aibă probleme, deoarece infidelitatea lor nu punea în discuţie identitatea tatălui, adică puritatea spermatică). Bărbaţii afemeiaţi recurg la casele de toleranţă, soţiile neglijate de soţii lor fac dragoste cu tot felul de fustangii care stau la pândă. Léon Blum, într-o carte care a provocat un scandal la apariţie, în 1907, aprofundează cu talent argumentaţia balzaciană: el le descrie deopotrivă pe fecioara

„ce se află în patul ei, tristă, întinzându-şi zadarnic braţele către visul de iubire a cărui violenţă sau a cărui dulceaţă sunt exagerate de o imaginaţie exaltată, şi pe prostituata care îşi face de mântuială munca de atâtea ori repetată, pe patul în care lucrează, plictisită şi la repezeală”[6].

Şi cum aceste două nefericiri se condiţionează una pe cealaltă, fecioara şi prostituata — aceasta din urmă fiind aproape întotdeauna femeie din clasa muncitoare — trebuie salvate împreună:

„Pe una trebuie s-o faci să uite că iubirea există, pe cealaltă trebuie s-o faci să înţeleagă că, în viaţă, există şi altceva decât iubire”.

Celei dintâi i se interzice intrarea în viaţa sexuală, celeilalte i se interzice ieşirea din ea. Şi Blum continuă să pledeze, cu un condei inspirat, în favoarea libertăţii tinerelor fete, care trebuie lăsate să-şi trăiască fanteziile erotice aşa cum vor, înainte ca „maturitatea matrimonială” să le forţeze să se căsătorească în faţa legii.

Femeile au un trup şi acest trup are nevoie să se bucure, ca şi cel al bărbaţilor: va trebui să treacă mai mult de un secol după epoca lui Balzac pentru ca societăţile occidentale, marcate între timp de revoluţia freudiană, să admită realitatea Erosului feminin, contrazicând prejudecata anterioară care propovăduia puritatea, de teama răspândirii desfrâului. Romantismul idealizează femeia pentru a îndepărta furiile pântecelui în care ar putea să se prăbuşească dacă, din nefericire, ar fi lăsată pradă acestora. Teza Imaculatei Concepţiuni, instituită de Papa Pius al IX-lea, în 1854, şi care o declară pe Maria neîntinată de păcatul originar, poate fi înţeleasă şi ca o barieră teologică pusă în calea emancipării femeilor, care tocmai lua naştere şi care trebuia să le incite pe tinerele fete la înfrânare, după modelul Sfintei Fecioare.

Cât priveşte divorţul, el este instaurat în Franţa de Revoluţia din 1792, care vrea să distrugă dominaţia Bisericii asupra instituţiei matrimoniale. Abolit de către Restauraţie la 8 mai 1816, el va fi acceptat abia în timpul celei de-a treia Republici, în 1884 (dar numai dacă unul dintre soţi a greşit),

prin legea Naquet, care poartă numele unui deputat „israelit”. Această repunere în legalitate a divorţului va suscita dezbateri aprinse. Episcopul de Angers, în discursul său de la Senat, din 19 iulie 1884, rostește următoarele fraze:

> „Mișcarea ce va ajunge să impună legea divorţului este, în adevăratul sens al cuvântului, o mișcare semită, care a început cu domnul Crémieux pentru a se încheia cu domnul Naquet, susţinută apoi de alţi câţiva israeliţi, cu toţii uneltind pe toate căile pentru a impune divorţul. Ei bine, domnilor, eu mai am încă suficientă onoare franceză şi suficientă mândrie creştină, încât să nu cobor, în faţa israeliţilor, stindardul civilizaţiilor creştine! Ei bine, votaţi această lege, faceţi asta, dacă vreţi, apropiaţi-vă de Israel, apropiaţi-vă de evrei! Noi, însă, rămânem lângă Biserică şi lângă Franţa.”[7]

După mai bine de o jumătate de secol, regimul de la Vichy, care, printre altele, pune pe seama legii Naquet scăderea natalităţii şi dezastrul moral şi militar care a lovit Franţa, denunţă divorţul ca pe o „idee cu totul evreiască”, favorizând separarea dintre evrei şi non-evrei.

Această otravă iudaică a fost, totuşi, apărată încă din 1664 de către poetul englez John Milton, care face o analogie subtilă între legătura conjugală şi legătura naţională: aşa cum carta unui regat poate fi ruptă dacă regele abuzează de puterea sa sau dacă-şi înşală supuşii, tot aşa uniunea maritală trebuie să poată fi suspendată când între soţi există neînţelegeri grave. Această propoziţie a îngrozit, la acea vreme, populaţia unei Anglii rigoriste. Dar, la urma urmei, anglicanismul însuşi se naşte dintr-un dublu divorţ: cel, refuzat de Papa Clément al VII-lea, dintre Henric al VIII-lea şi Caterina de Aragon (monarhul n-a ţinut seama de acest refuz şi s-a căsătorit cu Anne Boleyn, de la care aştepta un copil) şi schisma faţă de Roma care a urmat, regele devenind şeful Bisericii Anglicane.

Marea idee a lui Milton va fi ulterior apărată de cele mai strălucite spirite ale Iluminismului, Diderot, Montesquieu, Voltaire, cu variaţii semnificative, în funcţie de sensibilităţile lor, unii propunând ca divorţul să

aibă loc după ce copiii au crescut și pot zbura cu propriile lor aripi. Referindu-se la anumite obiceiuri africane, Helvétius propune căsătoria de probă de trei ani, în timp ce mareșalul de Saxa propune una similară de cinci ani. Toți protestează împotriva indisolubilității afirmate sus și tare de către Biserica catolică și condamnă acel principiu care le închide în casă pe femei, îi exasperează pe bărbați, îi îndeamnă și pe unii și pe ceilalți la vagabondajul carnal, crescând astfel riscul de a se înmulți numărul copiilor nelegitimi. Diderot înfierează acuplarea neconsimțită dintre soți (rebotezată de codul nostru viol conjugal):

> „Am văzut o femeie care tremura de groază la apropierea soțului ei, am văzut-o cum se cufundă în cada de baie și nu i se pare că s-a spălat îndeajuns de murdăria datoriei conjugale” (1772).

5 Honoré de Balzac, *Phsysiologie du mariage* (1829), Folio-Gallimard, p. 19.

6 Léon Blum, *Du mariage*, Albin Michel, 1990, pp. 248–249.

7 Citat de Rosine Cusset, „Le mariage saisi par le droit”, în *Histoire du mariage*, Robert Laffont, 2009, carte coordonată de Sabine Melchior-Bonnet și Catherine Salles, pp. 873–874.

3. UTOPIA NUPȚIALĂ

Ce să reținem din aceste controverse care durează de trei secole cel puțin și care sunt încă departe de a se fi stins? Că divorțul nu este accidentul nefericit al căsătoriei, ci axa ei centrală, de vreme ce face din ea un destin ales, și nu o închisoare care trebuie îndurată. Angajamentul este cu atât mai autentic cu cât este mai contestabil: soții pot greși fiind animați de cele mai bune intenții și pot să-și repare greșeala. Relația lor este rezultatul unei opțiuni personale și este greu de menținut dacă fie și numai una din cele două părți contractante se sustrage (legea din 1 ianuarie 2005, din Franța, vrând să ușureze procedura, facilitează divorțul care are loc prin consimțământul celor două părți). Posibilitatea separării îi cruță pe parteneri de obsesia asfixierii, de ghilotina irevocabilului. La fel cum numeroși indivizi deznădăjduiți trăiesc cu ideea sinuciderii fără să se sinucidă vreodată, ruptura autorizată face ca viața în comun să fie mai ușoară și permite acomodarea cu această monotonie: cei doi cochetează cu ideea de fugă, tocmai pentru a se înrădăcina și mai bine în relație. Există cupluri care rămân împreună o viață întreagă, amenințându-se întruna unul pe celălalt că pleacă, și care mor ținându-se de mână.

Dar din bunele intenții ale reformatorilor din secolul al XVIII-lea și ale revoluționarilor din 1792 nu făcea parte numai ambiția de a corecta nefericirile vieții conjugale sau de a preveni abandonul căminului, care o lăsau pe femeie singură, înconjurată de o droaie de copii. Mai exista și o viziune lirică a sentimentului, care trebuia să armonizeze interesul, virtutea și fericirea, și să conducă popoarele spre un viitor strălucit. Era permis, la sfârșitul Vechiului Regim și până la jumătatea secolului XX, să se creadă că pasiunile pot fi bune, cu condiția ca acestea să fie bine conduse: era de

ajuns să le recunoşti pentru a le îmblânzi şi a le folosi pentru instaurarea păcii sociale. Această speranţă este reformulată, la începutul secolului XX, de către Léon Blum: „odată căzut şi ultimul vestigiu al relelor noastre moravuri”, scrie el, şi odată aplicate reformele necesare (acceptarea experienţelor preconjugale ale femeilor, pentru a preveni orice accident postnupţial), Blum consideră că o asemenea căsătorie va rezista, că accidentele vor fi nişte cazuri izolate şi divorţurile vor fi din ce în ce mai puţin numeroase[8]. Se rezolvă astfel două lucruri în acelaşi timp: se combină intensitatea iubirii cu soliditatea instituţiei — prima rămâne sub control, în timp ce-i insuflă toată energia vechiului edificiu matrimonial.

> Încă din 1792, în faţa Adunării Naţionale, cetăţeanul Cailly exclamase: „Divorţul îi va reda căsătoriei întreaga sa demnitate: el va îndepărta scandalul separărilor, va secătui izvorul urii, va aduce cu sine iubirea şi pacea”.

Iar procurorul Pierre Gaspard Chaumette, purtătorul de cuvânt al aşa-numiţilor sanculoţi, cunoscut mai ales pentru entuziasmul cu care îşi trimitea victimele la ghilotină, pentru ura sa faţă de Biserică şi faţă de primele feministe, printre care se numără şi Olympe de Gouges, va decreta:

> „Divorţul este zeul tutelar al himenului, pentru că îl face să se bucure de o pace desăvârşită şi de o fericire deplină”.[9]

Ciudată proclamaţie, care face din disoluţia acestei legături condiţia însăşi a perenităţii sale! Dar declaraţia ulterioară, din 22 august 1795 — între timp se schimbase regimul — va consacra familia ca temelie a contractului social şi va proclama: „Nimeni nu este un bun cetăţean dacă nu este şi bun fiu, bun tată, bun frate, bun prieten, bun soţ”. Codul civil al lui Napoleon, consacrând dependenţa soţiei de soţ, va restrânge considerabil dreptul la divorţ în numele grijii pentru unitatea familiei (el va fi interzis după douăzeci de ani de trai în comun şi după ce femeia va fi trecut de patruzeci de ani!). Secolul al XIX-lea va oscila între aceste două concepţii, fără să poată să aleagă între teama de sentimente şi frumuseţea pasiunilor, înainte ca secolul XX să decidă ferm în favoarea acestora din urmă.

Când afirmăm că aceste previziuni optimiste au fost infirmate, spunem doar o mică parte din adevăr! Definirea unui drept nou implică şi faptul că se uzează şi se abuzează de el fără limite, dar succesul divorţului, de îndată ce el a fost autorizat şi simplificat în ţările noastre, seamănă mai puţin cu o reechilibrare, şi mai mult cu o maree puternică. În această privinţă, cifrele sunt elocvente. În Franţa, dar am putea regăsi aceleaşi statistici în toată Europa (cu excepţia insulei Malta, foarte catolică, unde divorţul şi avortul rămân încă interzise), în timp ce numărul căsătoriilor scade constant în ultimii patruzeci de ani — în 1970 au avut loc 400 000 de căsătorii, în 2008, 273 000, în 2009, 265 000 —, procentul divorţurilor explodează — de la 10% în 1965, la 50% în 2007, într-o mișcare ce rămâne în esenţa ei urbană. Cum am putea descrie o armată care-şi pierde jumătate din trupe şi apoi recrutează cu greu noi soldaţi? Am spune, pur şi simplu, că este în derută. Să adăugăm că femeile sunt cele care divorţează primele (în proporţie de aproape 70%): după ce, în majoritatea lor, şi-au dobândit independenţa financiară şi controlul asupra contracepţiei, ele au tot mai puţină nevoie de bărbaţi. Toleranţa lor faţă de nefericirea şi umilinţele pe care le îndurau odinioară de la nişte soţi despotici a dispărut în mare parte, aşa cum a dispărut şi semnul de egalitate dintre feminitate şi resemnare.

8 „Divorţul să subziste deci şi chiar să poată avea loc mai uşor: subscriu fără nicio ezitare la această idee. Va fi necesar, mai ales, ca voinţa unei singure părţi contractante să fie de ajuns pentru a-l provoca. […] Trebuie deci ca părţile care divorţează să dispună de mijloace, dar presupun că divorţurile vor rămâne rare, aproape la fel de rare ca în prezent şi poate chiar şi mai rare” (*op.cit.*, p. 189).

9 Citat de Ghislaine de Feydeau, „Un long XIXe siecle. Un mariage qui résiste et des enjeux qui changent”, în *Histoire du mariage, op.cit.*, pp. 641 şi 643.

4. DE LA IUBIREA INTERZISĂ LA IUBIREA OBLIGATORIE

De ce un mare vis împinge, până la urmă, către faliment o instituţie pe care, altfel, ar fi trebuit să o protejeze? Un răspuns poate fi găsit în cartea lui Friedrich Engels, publicată în 1884, *Despre originile familiei şi ale proprietăţii private*. Tovarăşul de luptă al lui Karl Marx consideră, într-adevăr, că „cel mai mare progres moral pe care îl datorăm monogamiei este iubirea individuală modernă între cele două sexe, necunoscută până atunci în lume”. După Revoluţie, odată înlăturate capitalismul şi burghezia, va urma apariţia

> „unei generaţii de bărbaţi care, niciodată în viaţa lor, nu au fost capabili să cumpere cu bani sau prin alte mijloace de a deţine putere socială dreptul de posesiune asupra unei femei şi apariţia unei generaţii de femei care niciodată nu au fost capabile să se ofere unui bărbat pentru orice alt motiv decât acela că îl iubesc cu adevărat sau să-l refuze pe cel pe care îl iubesc de teama consecinţelor financiare ale acestei supuneri în faţa unui bărbat”.

Şi Engels continuă, apărând dreptul la divorţ şi adăugând totuşi această precizare fundamentală: „Dacă numai căsătoria întemeiată pe dragoste este singura morală, de asemenea, singura morală este şi căsătoria în care iubirea persistă”. Aceasta este o frază decisivă: în momentul în care sentimentele dispar, soţii cad în imoralitate. Nu sunt, aşadar, sfătuiţi să se afle în armonie, ci li se ordonă chiar să se adore!

Ce ironie să vedem cum căsătoria, încarnare a platitudinii burgheze, aspiră la gloria dorinţei absolute! Ieri împiedicată să existe, astăzi pretutindeni lăudată, iubirea a devenit un imperativ. S-a trecut de la o

dogmă la altă dogmă: căsătoria din interes de afaceri este, astăzi, interzisă; fără reciprocitatea sentimentelor, adio mântuire! Sentimentul de iubire conferă unui simplu contract civil o sacralitate superioară ceremoniei religioase: himenul devine o utopie accesibilă tuturor, cu condiţia ca inima să vorbească în deplină sinceritate. Engels nu va fi singurul — din epoca lui — care enunţă un asemenea comandament. În 1875, un deputat republican francez, Charles Alric, militând pentru „iubirea mistică", pentru intensitatea şi reciprocitatea trăirilor sufleteşti între soţ şi soţie, va scrie:

> „A sosit timpul ca iubirea să redevină ceea ce nu ar fi trebuit să înceteze niciodată a fi: mobilul determinant, condiţia esenţială a uniunii conjugale. Ea, singură, posedă privilegiul de a discerne sau de a crea adevărata potrivire între persoane."[10]

Sursa de inspiraţie creştină a acestei doctrine este evidentă, chiar dacă Biserica a privit întotdeauna cu oarecare suspiciune acest foc de paie al pasiunilor. Un autor catolic, Edward Montier, pedagog şi îndrumător al tinerilor, va scrie, de asemenea, într-o *Scrisoare către o tânără fată* (1919), o lungă pledoarie pentru sentimentalism în rândul celor din clasa muncitoare: „Iubirea, iată darul divin, comoara infinită care restabileşte echilibrul dintre toţi oamenii". Ne amintim, poate, că eroul monden al acestei transformări va fi regele Eduard al VIII-lea, simpatizant nazist bine-cunoscut, care va prefera să abdice la 11 decembrie 1936, pentru a se căsători cu o americancă, Wallis Simpson, ea însăşi divorţată şi amantă — pentru o vreme — a lui von Ribbentrop, viitor ministru al lui Hitler, în loc să întreţină o legătură secretă şi paralelă. Extazul iubirii nu valorează mai puţin decât un tron!

În general, dezordinea moravurilor actuale este atribuită triumfului spiritului consumist, care instigă la aventuri efemere. Dar dacă lucrurile ar sta tocmai invers? Şi dacă tocmai eliberarea iubirii ar fi cea care ar explica deruta noastră, din moment ce noi confundăm revalorizarea sufletului, proprie romantismului, cu revalorizarea trupului din anii 1960? Altfel spunând: până la cel de-al Doilea Război Mondial, căsătoria ucidea iubirea.

De atunci, iubirea ucide nu numai căsătoria, aflată în cădere liberă în ultimii treizeci de ani, ci însăşi posibilitatea de existenţă a cuplului, în raport cu care căsătoria funcţionează ca o oglindă care măreşte. Toate criticile adresate cuplului se aplică de acum înainte şi căsătoriei: este repusă în discuţie însăşi posibilitatea unei vieţi comune în doi[11].

Viaţa conjugală era o temniţă în care femeile se stingeau văzând cu ochii — François Mauriac vorbeşte admirabil, la începutul romanului *Thérèse Desqueyroux* (1927), despre „zăbrelele vii ale unei familii”. Au fost distruse zidurile, dar noi încă purtăm închisoarea în noi înşine: ea se numeşte iubirea perfectă. Cât de frumoasă era ea odinioară, înlănţuită, împodobită cu toate virtuţile! A fost de ajuns să fie eliberată ca să atragă după sine atât bucurii, cât şi nenorociri. De ce pare atât de greu de trăit în zilele noastre? Pentru că o venerăm ca pe o divinitate, pentru că a devenit, ca şi fericirea, alfa şi omega societăţilor noastre occidentale. Propuneţi un ideal şi veţi da imediat naştere unor milioane de inadaptaţi, incapabili să se ridice la înălţimea lui şi care cred despre ei că au un handicap. Chiar şi carnea trebuie să-şi păstreze rangul, să-şi dovedească valoarea, înfiorarea ei se vrea doctă, militantă. Socotit o crimă în Evul Mediu, desfrâul este de acum înainte un titlu de glorie, un test al dezvoltării sinelui. De asemenea, oamenii devin nefericiţi că nu sunt fericiţi în căsnicie, îi neliniştește ideea că nu au cunoscut niciodată „iubirea nebună” (André Breton), expresie teribilă care celebrează nu sentimentul, ci transa: orice afecţiune care nu este nebună nu merită să fie trăită.

S-a vrut deci să se asimileze iubirea cu căsătoria, prima să fie domesticită, cea de a doua să devină maleabilă, şi rezultatul este următorul: avem mai puţine căsătorii şi mai multe divorţuri, oamenii preferă uniunea liberă sau concubinajul, pentru a-şi modela sentimentele după bunul lor plac. Nu mai e nevoie de consimţământul primarului pentru a trăi împreună sau a avea copii. În cele mai multe ţări din Europa, ceremonia nupţială a devenit, pur şi simplu, inutilă. De aici, o dublă învăţătură: accesul la statutul conjugal a fost facilitat în asemenea măsură, încât acesta a încetat să mai fie dorit. Dar cămaşa de forţă, deşi uşoară, este încă prea puternică şi întăreşte

intoleranța față de constrângerile care persistă și astăzi. Nu se va mai reveni la căsătoriile impuse de altădată, ale căror exemple înspăimântătoare ne sunt date de multe religii sau societăți. Dar nimic nu interzice întoarcerea la uniunile din interes, cu condiția ca ele să fie liber hotărâte de către cei doi parteneri. Alternativa nu este între rațiune și pasiune, ci între consimțământ și constrângere.

Trebuie, așadar, să admitem că aceste cuceriri ale noastre au un preț, trebuie să gândim progresul și sub forma unor regresiuni parțiale, nu doar sub aceea a unor înaintări univoce. Ceea ce urma să genereze fericire provoacă, de fapt, și nefericire. Îndoiala resimțită nu se naște dintr-o înfrângere, ci dintr-o victorie: iubirea a triumfat în căsătorie, înainte de a o distruge din interior. Noua lume seamănă foarte mult cu cea veche, inima cade pradă acelorași chinuri, acelorași nehotărâri. Secolele trecute au oscilat între elogiul sensibilității și condamnarea pasiunilor: acum am intrat în era perplexității. Conflictul nu este înlăturat, cum speram toți, ci este plasat la un alt nivel. Dovadă stau multe opere literare sau cinematografice: Carta Iubirii contemporane nu este atât de plină de euforie sau de ușoară, chiar dacă e mai crudă. Ca și altădată, infidelitatea, pierderea, trădările alcătuiesc esențialul intrigilor și dezamăgirea este cu atât mai mare cu cât căsătoria este voită, și nu impusă. Celulă de închisoare ieri, instituția familiei pare să se transforme într-un antidot pentru orice iluzie. Ca și strămoșii noștri, nici noi n-am găsit o soluție la suferințele din iubire.

10 Citat de Jean-Claude Bologne, în *Histoire du mariage en Occident*, Hachette, Pluriel, 1995, p. 356.

11 În Statele Unite, unde căsătoriile repetate cu aceeași persoană sunt foarte frecvente, procentul de persoane divorțate este de 47,9%, conform statisticilor Ministerului Sănătății. El este cel mai ridicat în statele care respectă cu strictețe așa-numita „Bible Belt”, convențiile sociale și religioase obligându-i pe oameni să se căsătorească foarte devreme, fără să știe ceva despre acest lucru. Divorțul explodează și în țările din Asia care cunosc o dezvoltare economică rapidă.

5. PATOLOGIILE IDEALULUI

Drama căsătoriei din dragoste este că ea ar vrea să normalizeze excepționalul, să facă din excepțional regula, să transforme iubirea, conform vechiului crez evanghelic, într-o valoare a valorilor, într-un etalon de aur al moralității. Dar dacă așa stau lucrurile, e mai bine să critici cu asprime piața, individualismul decât să te atingi de acest idol și să-l pui sub acuzare. Toată dificultatea vine din faptul că nu poți să afirmi nimic despre iubire fără să afirmi, în același timp, și contrariul. Cuvântul „iubire” este redutabil și fascinant prin aceea că este un cuvânt-valiză: el desemnează abnegația și totodată egoismul, dorința puternică și totodată sublimarea, capriciul și totodată constanța. Reprezintă, în același timp, un pariu care constă în dorința de a proiecta în timp eternitatea, totalitatea forțelor care rezistă la uzură și la uitare, dar și arderea instantanee a simțurilor și a sufletelor. Este dorința de incandescență și totodată voința de permanență, și amândouă sunt la fel de adevărate. Numai o filosofie leneșă poate lăuda în conceptul de iubire bunătatea și numai bunătatea, bunăvoința prin excelență, văzând în cuvântul „iubire” soluția tuturor relelor noastre. Trebuie să-i păstrăm minunata complexitate, altminteri, forțăm nota și îl închidem într-o definiție maximalistă și sterilizată, inaccesibilă majorității oamenilor.

În privința aceasta, a judeca un cuplu doar în funcție de pasiunea amoroasă înseamnă a-l condamna la insuficiență, înseamnă a le spune celor doi amanți: nu iubiți cum trebuie, pentru că nu știți nimic despre emoțiile care vă sufocă, nu știți nimic și trebuie să învățați din nou totul. Înseamnă a-i favoriza pe profesorii care corectează, pe cei însărcinați să ne îndrepte sentimentele dezinvolte. Pentru a repara legăturile noastre imperfecte, ei ne

imploră să insuflăm încă şi mai multă pasiune vieţilor noastre; pentru a vindeca boala, ei recomandă, deci, ca pacientului să i se injecteze şi mai multă otravă. E ca şi cum ai vrea să stingi un incendiu turnând peste el benzină! Îndemnând la dezacord, aceşti specialişti, antrenori, terapeuţi, care „gestionează crize” ne revând, adeseori foarte scump, reţete care odinioară aparţineau înţelepciunii populare: faceţi concesii, vorbiţi între voi, fiţi atent cu celălalt, surprindeţi-l prin mici gesturi. Predica moralizatoare se ia la întrecere cu locul comun. Iubirea intensă şi fidelă pe care aceştia o propovăduiesc i-ar ruina dacă, din întâmplare, ea s-ar realiza, tot aşa cum dentiştii şi medicii ar dispărea, dacă n-ar mai fi boli şi carii.

Priviţi acest vis actual: totul într-unul, totul sau nimic. Într-o singură fiinţă trebuie să se regăsească totalitatea aspiraţiilor noastre, dar ea poate fi înlăturată dacă nu-şi îndeplineşte această misiune. Nebunia stă în faptul de a voi să armonizezi totul, sufletul şi erotismul, educaţia copiilor şi reuşita socială, efervescenţa şi traiul împreună pe termen lung. Cuplurile noastre nu mor din pricina egoismului sau a materialismului, ele sunt distruse de un eroism fatal, asumându-şi o imagine prea ambiţioasă despre ele însele. Se rănesc lovindu-se de această viziune grandioasă, ca nişte prizonieri care ar încerca să urce un gard de sârmă ghimpată. Fiecare femeie trebuie să fie, în acelaşi timp, mamă, târfă, prietenă şi luptătoare ambiţioasă, fiecare bărbat trebuie să fie, în acelaşi timp, tată, amant, soţ şi un permanent câştigător: vai de cei care nu îndeplinesc aceste condiţii! Motivelor invocate în mod tradiţional pentru a explica nefericirea conjugală — uzura survenită odată cu trecerea timpului, oboseala trupurilor — trebuie să le adăugăm o substanţă toxică, cât se poate de contemporană: ambiţiile nemăsurate. Cuplul naufragiază ca o barcă supraîncărcată: el încearcă să se ţină bine, să rămână pe culmile pasiunii şi totodată să se ocupe de treburile curente. Fie-vă milă de el! Aceste mitologii ale paroxismului traduc în termenii instinctualului aceleaşi mecanisme de asigurare a randamentului prezente în domeniul economic sau financiar.

Să fugiţi, aşadar, ca de nişte ciumaţi de cei care exclamă: „Sunt idealist!”, fiindcă această afirmaţie înseamnă, în realitate: eu am pretenţii

mari, nu mă mulţumesc cu te miri ce. Te voi judeca după normele unul tribunal nemilos. Sub noblețea aparentă a acelor cuvinte, se ascunde verdictul unui procuror fanatic, gata să te lase repetent. Nu pe tine te apreciază, ci măsura mai mare sau mai mică în care corespunzi idealului său. Platonism dement: faptul de a iubi iubirea mai mult decât persoanele înseşi, de a căuta iubirea prin mijlocirea unor fiinţe interşanjabile, în loc să iubeşti un individ care nu seamănă cu nimeni; faptul de a critica legăturile noastre actuale în numele unei fuziuni imaginare, ca şi cum nicio fiinţă nu ar fi demnă să-i încredinţăm libertatea noastră. Speranţele mele nu sunt niciodată pe deplin satisfăcute, eu nu sunt niciodată răsplătit îndeajuns, eu merit ceva mai bun. Cunoaştem acest proverb oribil: până şi cea mai frumoasă femeie din lume nu poate da decât ceea ce are. Dar ceea ce ea are este atât de minunat încât ar trebui să ne închinăm în faţa ei mulţumindu-i pentru ce ne dăruieşte.

Ce absurditate îngrozitoare: viaţa cuplului a devenit mai dificilă de când, dintre toate rolurile sale, el nu l-a reţinut decât pe cel al modelului dezvoltării depline. Pentru că vrea să reuşească cu orice preţ, se lasă măcinat de anxietate, se teme de legea entropiei, de ariditatea orelor moarte. Până şi cea mai neînsemnată cădere de tensiune este trăită ca un eşec, este văzută ca o renegare. Iubirea este pusă la încercare de propria-i înfrângere pe măsură ce se realizează, adică se normalizează. Pentru a conferi valoare pasiunii, sunt puşi în pericol partenerii: legătura se topeşte literalmente sub dominaţia patimii, frontierele dintre celălalt şi mine tind să se estompeze. Sfera domestică a devenit miza unei lupte titanice între sublimul căutat şi trivialul trăit. Iubire nebună, spune o vorbă populară răspândită de media, de reviste, de publicitate; iubire vagă, ar trebui să răspundă amanţii. Adică o iubire care nu ştie bine în ce stadiu se găseşte, nu vrea să aleagă între definiţiile sale, o iubire căreia puţin îi pasă dacă va fi intensă sau mai puţin intensă, plină de rutină sau plină de risc, aventură trecătoare sau legătură statornică. Iubirea-pasiune este iubirea pasiunii, adică a chinului, este războiul, somaţia permanentă, tirania supralicitării, confruntarea perpetuă. De îndată ce acest cuvânt este rostit, ţâşnesc imagini furtunoase, lacrimi,

strigăte, extaze de neuitat; or, noi avem nevoie și de veselie, de o viață normală, de entuziasm, dacă vrem să rezistăm un timp. Nu-i necesar să ne adorăm, în sensul canonic al termenului, ca să trăim unul lângă altul; e de ajuns să ne prețuim, să împărtășim aceleași gusturi, să căutăm cea mai mare fericire printr-o coexistență armonioasă. Să încetăm a mai supune viața comună normei despotice a exuberanței, dacă vrem ca ea să dureze.

Există mai multe moduri de a iubi, la fel de legitime, oricât de mare ar fi tentația noastră de a le judeca pe cele care sunt diferite de al nostru. Această judecată nu este întotdeauna morală, ea se naște și dintr-o anxietate: și dacă, totuși, m-am înșelat, dacă am luat-o pe un drum greșit? Toate cuplurile reprezintă unele pentru celelalte niște enigme, atât în eșecurile, cât și în victoriile lor. Unele sunt prea demonstrative și pier dintr-un exces de simbioză, altele care par că nu se potrivesc deloc, dar care rezistă ani de-a rândul, altele animate de o ambiție socială fără limite, altele veninoase, care propovăduiesc distrugerea și ravagiile, altele primitoare, care li se oferă tuturor admiratorilor, altele care cresc împreună și se hrănesc din bucuria pe care le-o dă această evoluție comună, altele, în sfârșit, care-i electrizează pe toți cei din preajmă și a căror generozitate se revarsă asupra anturajului lor.

6. MIEREA ȘI CUCUTA

Inflaţia divorţurilor subliniază succesul paradoxal al căsătoriilor din iubire, de la care aşteptăm atât de multă plenitudine şi voluptate, încât ne grăbim să le rupem de îndată ce se iveşte prima dificultate. În schimb, căsătoriile aranjate presupun destul de puţine iluzii, deci un risc mai mic de a fi dezamăgit. După cum am văzut, de obicei soţiile sunt cele care aleg să plece, chiar şi pe timp de criză, chiar şi dacă ruptura se traduce printr-o scădere dramatică a veniturilor şi prin riscul de a fi părăsite după ce au împlinit cincizeci de ani. E uimitor cum nişte fiinţe ce se bucură de privilegiile unei vieţi confortabile aleg, împotriva celor mai elementare interese ale lor, din motive de demnitate sau de oboseală, să abandoneze totul şi să o ia de la zero[12]. Este tragedia anumitor rupturi: femeia sau bărbatul vrea să-şi mai încerce şansa încă o dată, dansează pe marginea prăpastiei, îşi sacrifică fericirea fragilă în mâinile unui partener care îi chinuie. Este bucuria nebună a dezastrului, preferabilă relaţiei acelor cupluri jalnice care continuă să trăiască sub acelaşi acoperiş, dispreţuindu-se, doar pentru că nu posedă mijloacele care să le îngăduie să stea în apartamente separate. Există şi bărbaţi, şi femei care nu rup legătura, ci acumulează relaţii: îi instalează pe foştii lor parteneri la ei în casă sau în case învecinate, fiind incapabili de o ruptură totală, şi trăiesc în falanstere, continuând să păstreze sub supraveghere vastul evantai al fiinţelor pe care le-au iubit.

În rândul acestei populaţii, avide de înnoire, distingem tribul pensionarilor supravitaminizaţi (două categorii de cupluri se dezintegrează în Franţa: cei foarte tineri şi cei care au peste cincizeci de ani)[13]. Înstăriţi, dacă aparţin claselor mijlocii sau superioare, sănătoşi tun, ei vor să guste viaţa din plin şi cunosc o post-adolescenţă excesivă, la vârsta la care

străbunii lor erau deja senili sau țintuiți la pat. Rătăcirile inimii și ale minții pot lovi în orice clipă cele două sexe: Viagra a distrus multe cupluri, oferindu-le unor augusti seniori resemnați puteri îmbătătoare, tulburând pacea pântecelor și trezind la viață un organ ce părea fosilizat. Aceleași posibilități vor fi în curând oferite femeilor. Lăcomia capetelor cărunte — care își trăiesc din plin viața pentru ultima oară, se aruncă în fascinația pentru sport, călătoresc mult, fac amor pe săturate și își izgonesc partenerul de o viață — vine și din prelungirea duratei de viață. Formidabilă cucerire: în timp ce, în Europa, vârsta medie a maternității atinge treizeci de ani și „zăvorul menopauzei" ar putea într-o zi să se deschidă, o întreagă strategie temporală ni se oferă fiecăruia dintre noi: posibilitatea de a duce mai multe existențe succesive, de a amâna pentru mai târziu lucruri pe care, cândva, omul le făcea când era foarte tânăr.

Marele Reînceput este singura formă de eternitate pe care am găsit-o în mediile noastre de când vechea credință în Paradis s-a estompat, chiar și pentru cei credincioși. Există mai multe vieți în existența unui bărbat și a unei femei, și aceste vieți nu seamănă între ele. Noi avem dreptul să săvârșim erori și apoi să le reparăm, avem dreptul „să ratăm, să ratăm încă o dată, să ratăm și mai bine" (Samuel Beckett). Ce poate fi mai frumos decât să scurtcircuitezi secvențele temporale clasice pentru a da cu tifla destinului, decât să-ți acorzi, măcar pentru câțiva ani, un supliment de beție, de senzații tari, de întâlniri amoroase! Jocurile nu sunt făcute până în ultima zi și, de aceea, a doua sau a treia căsătorie sunt, în general, mai reușite decât prima. Câtă diferență față de secolul al XIX-lea, când o eroină a lui Balzac exclama: „Am treizeci de ani, arșița zilei a trecut, partea cea mai grea a drumului a rămas în urmă. Peste câțiva ani voi fi o femeie bătrână…"[14]

Astăzi suntem tineri până când devenim bătrâni: vârsta adultă a dispărut. Însăși ideea de maturitate a încetat, treptat, să mai existe, ne facem de cap inversând ceasul biologic; unii tineri „trag din greu" încă de la douăzeci de ani, în timp ce părinții lor își fac de cap și trec din aventură în aventură. Léon Blum — vă amintiți — era sigur că, după o anumită vârstă, pasiunile se potolesc, făcându-i pe cei doi parteneri capabili de o relație

stabilă. Dar înțelepciunea nu sporește odată cu numărul anilor, patima îl poate cuprinde pe om chiar și când e cu un picior în groapă. Iată ce s-a schimbat: acum nu ne mai săturăm de plăceri, și totul pare posibil în fiecare clipă.

12 Conform statisticilor, pierderea veniturilor din cauza unei separări ar fi de 15-20% pentru fiecare dintre parteneri. Unii directori de întreprinderi declară falimentul ca să nu plătească indemnizația compensatorie.

13 A se citi articolul foarte sugestiv pe această temă al lui Jacqueline Rémy, „Mon amour, c'est la crise. Et si l'on divorçait?" (*Marianne*, 26 noiembrie – 4 decembrie 2009). Ancheta arată că francezii, spre deosebire de anglo-saxoni, care amână ruptura din cauza recesiunii, valoarea bunurilor lor scăzând, se separă fără să stea pe gânduri și fără să țină seama de nesiguranța financiară.

14 Honoré de Balzac, *Memoires de deux jeunes mariees, op. cit.*, p. 265.

7. HORA AMANȚILOR PLINI DE CIUDĂ

Trebuie să ne temem mai puțin de duritatea iubirii, cât de nestatornicia ei, de schimbările ei de macaz care te fac să calci în picioare ceea ce până atunci ai adorat, să te înflăcărezi pentru altceva. Așa cum idolatrizai, tot așa uiți, așa cum neglijai, tot așa te entuziasmezi. Eros este puterea vieții, zeul care îi unește pe oameni, dar, în același timp, e zeița Eris, este și discordia, Kairos, prilejul de a-l apuca pe celălalt de păr și, de asemenea, Cupidon, arcașul orb care își aruncă săgețile la întâmplare și seamănă astfel suferința. Această stare de zăpăceală, intuită de prințesa de Clèves, o incită să nu-i cedeze, nici chiar după moartea soțului ei, domnului de Nemours, seducător notoriu care, fără îndoială, s-ar grăbi s-o înșele odată devenit amantul ei. Pentru că pasiunea acestuia scade în intensitate, după primele îmbrățișări, el s-ar duce către o altă femeie:

> „Ea ignorase până atunci chinul groaznic al neîncrederii și al geloziei, nu se gândise decât cum să facă să nu-l iubească pe domnul de Nemours și încă nu începuse să se teamă că el ar putea iubi o altă femeie […] Fu mirată că nu-i trecuse prin minte cât de puțin verosimil era ca un bărbat precum domnul de Nemours, care arătase întotdeauna atâta ușurătate în relațiile cu femeile, să fie capabil de o iubire sinceră și durabilă [...] Vreau oare, în sfârșit, să mă expun crudelor regrete și îngrozitoarei dureri pe care le naște iubirea?”[15]

Prințesa de Clèves nu este un model de virtute, un exemplu de fidelitate, ci unul de prudență care preferă singurătatea rece a văduviei riscurilor unei vieți sentimentale agitate. Kant evocase, în 1784, „nesociabila sociabilitate” a oamenilor, care îi îndeamnă să socializeze, deși

le repugnă compania celorlalţi. Chimiştii, remarca Goethe, erau numiţi odinioară separatori sau analişti. Ei dezagregau elementele pentru a forma din ele altele noi şi ştiinţa lor, aflată în plină dezvoltare, i-a servit drept model, în *Afinităţile elective* (1809), pentru a descrie relaţiile umane supuse forţelor magnetismului şi repulsiei. Dar putea el, oare, să prevadă teribila furtună căreia urma să-i dea naştere eliberarea pasiunilor în Europa?

De altfel, ar fi mai bine să zâmbim: eşecurile noastre sunt pe cât de dureroase, pe atât de hazlii. Moravurile noastre, în marile metropole în care trăim, seamănă cu un perpetuu vodevil: lovituri de teatru, dureri sfâşietoare, sumbre frământări, păruieli, împăcări grăbite, urmate de noi rupturi. În unele medii din aglomerările urbane, copiii părinţilor nedivorţaţi pot fi număraţi pe degetele de la o mână, iar ceilalţi, care poartă cu ei o eternă valiză, trec de la tată la mamă şi invers, în funcţie de acordurile încheiate între aceştia. Poţi vedea astfel, în funcţie de dispoziţia pe care o ai, un peisaj plin de ruine sau mărturia unui mare rafinament. Consumarea rapidă a libidourilor şi a sufletelor noastre explică hora infernală a cuplurilor, care se fac şi se desfac tot timpul, fără să mai vorbim despre separările mimetice, care aruncă grupuri întregi în plină ruptură printr-un adevărat efect de domino.

Cu această epidemie de rupturi şi de întâlniri, asistăm la comicul repetitiv, reprodus în milioane de exemplare, ca şi cum o invizibilă coregrafie le-ar comanda tuturor să treacă de la uimirea fericită la dezamăgire, şi viceversa. Fiecare îl caută pe celălalt, străduindu-se totodată să fugă de el. Fiecare alternează entuziasmul şi răceala, micile maşini celibatare mişună în marile oraşe proporţional cu densitatea umană şi cu tentaţiile existente. Astfel, creşte în ţările noastre, mai ales printre tinerii adulţi orăşeni, capitalul de suferinţă, indiferent de vârstă, de condiţie socială, o imensă armată de inimi trecute în rezervă, 14 milioane de persoane „solo” în Franţa. Poate aceasta este ecuaţia fatală a timpului nostru: un amestec de frivolitate şi intransigenţă. Suntem nestatornici şi fiindcă ne place absolutul, pentru că aşteptăm totul de la iubire, care a devenit forma laică a Mântuirii.

15 Doamna de Lafayette, *La Princesse de Cleves* (1678), Garnier-Flammarion, 1966, p. 119.

8. CĂTRE O DESPĂRȚIRE EUFORICĂ?

Divorţul îşi are fanaticii, martirii, apostolii săi. Unii îl celebrează ca pe o sărbătoare la care îşi invită prietenii; în Marea Britanie, pot fi depuse liste de divorţ în anumite magazine, pentru a-l ajuta pe fiecare dintre cei doi parteneri să pornească din nou la drum cu dreptul. La Paris, Salonul Uniunilor Consimţite şi al Căsătoriei, de la începutul lui noiembrie 2009, a fost urmat, pentru prima oară, de un Salon al Divorţului, al Despărţirii şi al Văduviei, sub numele de O Nouă Plecare. Această tendinţă de a da o conotaţie pozitivă unui eveniment dureros aminteşte de o secvenţă din *Alice în ţara minunilor*, în care eroina sângerează înainte de a se fi tăiat şi se simte vindecată înainte de a fi suferit. Am putea, astfel, să ne separăm înainte chiar de a ne fi căsătorit: nişte avocaţi, în numele principiului prudenţei, v-ar pune să semnaţi documentele prin care lichidaţi totul, chiar în ziua nunţii. Oare nu este exagerat să facem din divorţ, chiar dacă îl aprobăm, un motiv de sărbătoare, ca şi cum separarea ar fi mai frumoasă decât uniunea în sine? Sau să-l colecţionăm ca pe un titlu de glorie, ca acei mareşali ai imperiului sovietic care îşi acoperă pieptul cu decoraţii? Transformarea unui neajuns în voioşie este tipică pentru o întreagă şcoală a optimismului obligatoriu, care nu vrea să vadă decât şanse ce nu trebuie pierdute acolo unde bunul-simţ obişnuit presimte o nenorocire. Ţi-ai pierdut locul de muncă? Eşti un om norocos, pentru că ţi se deschid în faţă o mulţime de oportunităţi! Ţi se pune diagnosticul de cancer? Bucură-te, fiindcă această boală te va schimba în mod radical. Te-a lăsat nevasta? Cu atât mai bine, acum eşti liber!

Cuvântul de ordine este să nu faci o dramă din ceea ce ţi se întâmplă. „Dacă mă părăseşte, mă duc să-mi fac de cap, chiar în seara asta.” Această

reflecţie a unei tinere femei în legătură cu amantul ei nestatornic este simptomatică pentru o anume viziune a individului uşurat de o povară pe care nimic nu-l afectează, care se ridică după orice lovitură, chiar şi după cea mai rea, o libertate renăscând mereu, fără memorie, fără durere, pur elan creator. Într-o societate a inventării de sine, nu mai există tragedie, ci numai contracte semnate şi apoi rupte, iată ce ne spune această ideologie. Şi e cu atât mai rău pentru marii răniţi în aceste rupturi, pentru partenerul părăsit, pentru copiii transportaţi de la o familie la cealaltă pentru a-i aclimatiza din nou, asemenea unor plante într-un ghiveci. Filosoful austriac Friedrich Hayek numea „catalexie”, referindu-se la chestiuni de economie, conversiunea inamicului în prieten, datorată pieţii; cum să numim mişcarea inversă care, în acest duet conjugal, transformă două turturele în nişte duşmani pe viaţă şi pe moarte? A face din celălalt un zeu înseamnă a-l răsturna apoi de pe piedestalul său, a-l arunca în ţărână, a-l transforma în diavol. „Dintre toate sentimentele, iubirea este sentimentul cel mai egoist şi, aşadar, când e trădat, şi cel mai puţin generos” (Benjamin Constant). E îngrozitoare, la anumiţi soţi bătrâni, această acumulare de ură care pluteşte între ei ca un gaz letal gata să explodeze! De ce să rupi o relaţie? Ca să ai linişte, ca să redevii propriul tău stăpân, dar şi ca să simţi din nou vibraţia stării de îndrăgostire, să regăseşti emoţia primei iubiri. Nu există violenţă de la care să ne dăm în lături, pentru a-l înlătura pe cel sau pe cea care îţi întunecă orizontul, întruchipând toate renunţările tale. Ca şi cum ar trebui să plătească scump faptul de a nu-ţi mai inspira niciun sentiment de iubire şi s-ar cădea să sporeşti meschinăria anunţului prin vulgaritatea felului în care-l faci (cel mai crud fiind, poate, acela de a pleca într-o dimineaţă fără niciun cuvânt, după douăzeci sau treizeci de ani de viaţă în doi, de a deschide uşa şi de a nu te mai întoarce niciodată).

Cum să te mai miri că anumite despărţiri îi înnebunesc pe oameni şi provoacă reacţii extreme, că anumiţi soţi divorţaţi şi anumite soţii divorţate seamănă cu nişte boxeri care au încasat prea multe lovituri? Ca acest francez care, obligat de justiţie, în 2009, să-şi împartă toate bunurile cu fosta soţie, a tăiat cu fierăstrăul în două toate mobilele, televizoarele,

computerele, covoarele din apartamentul lor (reluând, probabil fără să știe, o scenă din filmul *Short Cuts* al lui Robert Altman). În Germania, anumiți operatori telefonici își oferă serviciile pentru a-i da vestea despărțirii partenerului vostru, cruțându-vă de scene neplăcute. Toate abandonurile sunt dificile, dar unele dintre ele sunt lipsite de eleganță, chiar abjecte: fie e vorba despre nevasta pe care o părăsești, când ea e grav bolnavă, sau de nevasta care a împărțit și a îndurat totul alături de tine, și-a sacrificat studiile și speranțele, și tu o abandonezi, de îndată ce te-ai îmbogățit, pentru una mai tânără, fie despre soțul repudiat de îndată ce primește preavizul de șomaj sau soțul lăsat baltă pentru cel mai bun prieten al său. Credem că este legitim să părăsim, dar e absolut îngrozitor să fim părăsiți (în limba franceză există verbul „larguer”[16], care, în sensul lui inițial legat de navigație, exprimă teroarea de a fi lăsat singur pe chei). Pentru cei concediați, care n-au comis decât crima de a trăi împreună cu voi, iubirea care unește și libertatea care izbăvește se transformă în iubirea care separă și libertatea care asuprește. El sau ea mă părăsește și, mai mult decât atât, justiția îi dă dreptate. Legea nu înseamnă nimic fără moravuri, dar moravurile vin să-i ceară legii să le confirme existența și până unde pot ele merge. Faimoasa expresie rostită în fața preotului „Împreună la bine și la rău” s-ar putea reformula astfel: Împreună la bine și… atât.

Și popoarele au dobândit dreptul de a divorța unele de altele; legăturile lor corespund aceluiași principiu de unire nestatornică ce funcționează și între indivizi, iar rupturile dintre ele nu sunt mai puțin dramatice. Există țări în care coabitarea sub același acoperiș nu reprezintă decât preludiul unei dezbinări (Belgia), există cele care țin cu strășnicie la celibatul lor (Elveția și țările din Uniunea Europeană), cele care au dormit multă vreme în altă cameră și se pomenesc în același pat (Germania), cele care se mulțumesc cu o logodnă prudentă și amână la nesfârșit căsătoria (Turcia și Europa). Mai există și țările care amenință că își vor face bagajul și sunt mereu pe picior de plecare (Québecul din interiorul Canadei). Există și o dimensiune conjugală în viața politică, foarte puțin recunoscută, într-un moment în care legătura dintre cetățean și stat se definește și ea în termeni contractuali.

Națiunile au devenit la fel de fragile ca și cetățenii care le alcătuiesc, ele și-au pierdut consistența pe care credeau că o posedă. Cu cât Pământul se micșorează, cu atât triburile omenești tind să se îndepărteze unele de celelalte: ele se sufocă pe acest glob plin ca un ou prins în această temniță maritală.

16 În fr. *larguer*, pe lângă sensul de *a abandona*, înseamnă și *a intinde panzele* (N. r.)

9. UN MINISTER AL INIMILOR FRÂNTE?

Prostituţie, adulter: câţi reformatori vor fi promis de două secole încoace eradicarea acestora, odată prejudecăţile înlăturate şi căsătoria burgheză depăşită! Or, aceste două flageluri persistă, după cum persistă şi minciuna, înşelăciunea, gelozia, posesivitatea. Ne putem indigna, putem încerca să înţelegem. Corupţia se explică prin mizerie, prin salariile mici, prin atracţia exercitată de un câştig uşor asupra celor care fac din asta o meserie sau o metodă de a obţine un câştig suplimentar. În ceea ce priveşte clienţii sau clientele (căci femeile au început să cumpere şi ele servicii sexuale), pot fi invocate cel puţin două motive: plăcerea unui erotism imediat şi fără consecinţe, şi consolarea de a fi acceptat în ciuda urâţeniei fizice (dovadă stau cuvintele actorului Michel Simon, care le mulţumeşte prostituatelor că l-au acceptat, în ciuda aspectului său). Plăcerea pe bani consumată de ambele sexe, oricât de desfrânată, va continua atâta vreme cât bărbaţii şi femeile vor vrea să-şi ofere un moment de voluptate sau să se cruţe de rănile refuzului, plătindu-şi tainul carnal.

Iar adulterul, odinioară simbolul revoltei împotriva căsătoriilor forţate, exprimă gustul pentru divertisment, pentru drumurile lăturalnice al celor care se plictisesc în interiorul căsătoriei şi nu ştiu să reziste tentaţiilor. Dacă e să ne luîm după recurenţa acestei teme în cinematografie şi literatură şi după suferinţele pe care aceasta le provoacă, există candidaţi cu miile! Uneori îi înşelăm pe cei pe care-i iubim din plăcerea de a avea un secret, pentru a ne linişti, pentru a ne distra, pentru a ne simţi mai tineri, şi această infidelitate, împărţită în mod egal de cele două jumătăţi ale umanităţii, se numeşte curiozitate, vanitate, narcisism, poftă neînfrânată de [a simţi] mereu noi trupuri. Feminismul înseamnă şi dreptul femeilor de a avea

defectele bărbaților, ba chiar de a le adăuga acestora și altele. Eliberarea va fi minunată, dar nu pentru că asuprirea a fost îngrozitoare.

Trebuie atunci să strângem din nou șurubul, să ne întoarcem la vechile polițe ale dorinței? Trebuie, de exemplu, să creăm un minister al Inimilor Frânte, care să-i pedepsească pe cei nestatornici și să-i consoleze pe cei pedepsiți? (Vedem cum anumite feministe sunt gata să-l pedepsească pe bărbatul fustangiu pentru a o ierta mai ușor pe soția ușuratică). Trebuie să stabilim, așa cum cer unii jurişti, un drept de a nu fi părăsit sau un drept de a fi părăsit cu demnitate, sau o amânare a divorțului până când copiii vor deveni majori? În California, anumite grupări încearcă să impună, pur și simplu, abolirea divorțului, iar statul Luisiana, urmat de Arkansas și de Arizona, și-au propus, cu începere din 1997, să-l facă mai restrictiv datorită Covenant Marriage Law, un text de lege cu accente biblice, dar fără efecte semnificative în viața de zi cu zi. Nu poți legifera ceea ce sentimentul are mai înspăimântător în el, fără să stabilești oficial părțile lui bune. Poți spori protecția materială a soțului sau a soției abandonate, te poți preocupa de bună-starea copilului lor, dar nu poți împiedica oamenii să se despartă! Sugestia dată de un ministru francez, în 2009, de a penaliza „căsătoriile cenușii”, aceste „escrocherii sentimentale cu scop migratoriu”, în care unul din parteneri se preface că-l iubește pe celălalt pentru a obține de la el avantaje materiale, acte de identitate, daruri în bani, bunuri imobiliare, pare să ignore / uite că orice alianță sentimentală implică un risc de înșelăciune. Să ne îndrăgostim de o ființă înseamnă să-i dăm permisiunea să ne înșele cu consimțământul nostru. Cristalizarea dorințelor noastre legate de o anumită persoană implică atât faptul că o descoperim, cât și faptul că o inventăm noi înșine, cu riscul de a o înfrumuseța această recreare. Cele mai frumoase înșelăciuni împrumută întotdeauna limbajul pasiunii, al devotamentului. Chiar dacă celălalt e sincer în momentul când îmi declară iubirea lui, nimic nu mă asigură că se va ține de cuvânt, căci nici el nu e mai stăpân pe emoțiile sale decât mine. În materie de iubire nu-i poți cere fiecărui partener să aducă dinainte dovada atașamentului său prezent și viitor. A pune sub acuzație intimitatea înseamnă a le permite judecătorului și statului să se

amestece într-o convenţie privată, să se constituie, în locul nostru, într-un garant al promisiunilor sau al bunei purtări, supraveghindu-ne forul interior. Ce lege le poate interzice să acţioneze tuturor acestor Rastignac-i, masculini şi feminini, veniţi în general din clasele defavorizate sau din ţările sărace, care îşi folosesc farmecele pentru a seduce persoane cu influenţă, ca să urce pe scara socială, oferindu-şi tinereţea şi priceperea erotică în schimbul siguranţei materiale? Cum să nu-i înţelegem? Iubim întotdeauna într-un context social şi politic precis, în care diferenţele de statut şi de venit, când sunt prea mari, parazitează mai mult sau mai puţin elanurile inimii şi comuniunea dintre suflete.

Dar să nu tragem concluzii pripite: monogamia, se spune, nu este pornirea naturală a umanităţii. Nici poligamia, însă. Şi aici stă toată dificultatea: atâta vreme cât monogamia va continua să structureze viaţa în doi, riscul de a înşela şi de a fi înşelat nu va dispărea prea curând. Dar dacă poligamia ar deveni obligatorie, mulţi s-ar refugia într-o loialitate strictă şi cvasinevrotică. Astăzi, adevăratul trio adulterin este format din soţ, soţie şi avocatul care se poate întoarce împotriva unuia sau a celuilalt, în funcţie de onorarii. Nu există natură umană, există doar un principiu al incertitudinii, o dorinţă care nu ştie întotdeauna ce vrea. Această ambivalenţă fusese, cu mult timp înainte de Freud, marea lecţie de clarviziune a moraliştilor francezi, iar frumuseţea maximelor acestora pare a dezminţi, uneori, pesimismul spuselor lor. Deşi reafirmă că natura umană este rea, că „inima omului este găunoasă şi plină de murdărie” (Pascal), ei se mulţumesc să confirme teza păcatului originar, rămânând legaţi de religia dominantă a timpului lor. Eleganţa formulelor propuse de ei înseamnă achitarea omului şi anunţă o mântuire posibilă întru Dumnezeu. În ciuda geniului lor, ei nu iau parte la tragedie: aceasta începe odată cu speranţa într-o lume mai bună, rămasă în sarcina fiinţei umane, singura răspunzătoare de eşecurile sale. Oare marile romane de dragoste nu au fost scrise întotdeauna împotriva dragostei? Citiţi-i pe Flaubert, Proust, Zweig, Tanizaki, Duras, Albert Cohen, Kundera, care explorează latura obscură, dramatică a acestui sentiment! Aceşti clinicieni de geniu ne învaţă mai multe despre dragoste

decât tratatele plictisitoare; făcând-o bucăți, ei îi aduc dragostei un omagiu indirect, recunoscându-i puterea, atât cea înălțătoare, cât și cea distructivă. Meritul uriaș al literaturii constă în a privi în ochi mizeria omenească și a o transforma într-un prilej de bucurie și de înțelegere.

Noi am „eliberat” iubirea, și acum a venit vremea să vorbim despre profunzimea, despre subtilitățile ei în fața unui tineret pervertit de dublul discurs al unui romantism ieftin și al filmelor porno. Este bine să învățăm la liceu cum are loc reproducerea, dar ar fi și mai bine dacă i-am citi și reciti pe poeți, pe romancieri, pe moraliști, pentru a face din această atracție a inimilor altceva decât o înșiruire de tremolouri sau întâlnirea fugară dintre două epiderme (știm, conform Raportului Obin, publicat în 2004, că Rousseau sau *Doamna Bovary* nu pot fi studiate în anumite licee din motive de imoralitate). Sărăcia sentimentală din numeroase periferii urbane, măcinate de un amestec de obscurantism religios și discurs pornografic, ar trebui combătută încă din școală, unde se presupune că se demontează prejudecățile și se încurajează nuanțele. Într-un moment când „cultura drojdiei societății” pare a invada toate straturile sociale, inclusiv pe copiii claselor de mijloc, ducând la o sărăcire a vocabularului și la o brutalitate a comportamentelor, faptul de a oferi emoțiilor puternice un limbaj capabil să le exprime toate subtilitățile ar reprezenta o operă de salubritate publică.

10. O AGONIE ÎN PLINĂ GLORIE

Să nu exagerăm decăderea morală deplânsă de conservatorii mereu nemulţumiţi. Lamentările cu privire la singurătatea omului contemporan, care fac deliciul unei anumite ramuri a sociologiei, uită că ea a devenit, mai ales pentru femei, un drept care succede vechiului pact al aservirii lor. S-a terminat cu anatema care le lovea, până nu demult, pe femeile necăsătorite, pe cele divorţate şi pe tinerele văduve acuzate că duc o viaţă imorală, plină de gânduri murdare. Astăzi, suntem mai singuri pentru că suntem mai liberi, chiar dacă această libertate este însoţită de o stare de angoasă; dar nici nu este sigur că am tolera astăzi constrângerile şi problemele care însoţeau siguranţa de altădată.

Totuşi căsătoriile rezistă, cel puţin jumătate dintre ele, şi soţii rămân împreună, dacă nu dintr-o mare iubire, cel puţin pentru că au şi motive de a fi mulţumiţi de relaţia lor. Putem paria că divorţul, dacă ar fi fost autorizat în formele sale actuale încă din secolul al XIX-lea, le-ar fi tentat pe multe soţii dornice să scape de constrângerile sufocante ale unei căsnicii. Stabilitatea cucernică pe care o admirăm când e vorba despre secolele trecute era o stabilitate coercitivă, pe care, astăzi, n-am mai fi dispuşi să o acceptăm. Criza instituţiei căsătoriei merge mână în mână, după cum am văzut, cu marea atracţie pe care aceasta continuă să o exercite: în afara Europei, pentru clasele de mijloc şi cele superioare, care aspiră să scape de jugul tradiţiilor şi al familiilor (de unde şi importanţa căsătoriilor interrasiale sau interreligioase în ţările cu o mare varietate etnică sau confesională), iar la noi pentru homosexuali şi pentru lesbiene, care constituie, odată cu dobândirea dreptului de a adopta un copil, ultima clasă care luptă pentru a fi recunoscută. Este o strategie abilă: periferia nu vrea să

distrugă norma, ci să o extindă şi asupra comportamentelor pe care le califica până acum ca fiind deviante sau împotriva naturii. În aceasta constă paradoxul: căsătoria moare, deşi, într-un fel, este perfect sănătoasă şi în plină glorie. Ea nu mai are poate măreţia specifică tainei căsătoriei, dar va fi, totuşi, mereu ceva mai mult decât o simplă formalitate administrativă, depăşind neutralitatea contractuală. Ea întruchipează mai mult decât oricând o emblemă şi un punct de stabilitate: cu cât se extinde mai mult libertatea, cu atât se întăreşte mai mult nevoia de structuri care să direcţioneze elanul haotic al dorinţelor, al poftelor noastre. Până şi alternativele ce pot înlocui căsătoria o preamăresc, la fel cum un astru care apune îşi proiectează razele în sateliţii care-l înconjoară.

Uitaţi-vă, în Franţa, la Pacs[17] şi la succesul lui neaşteptat: vizându-i, iniţial, numai pe homosexuali, pentru a garanta transmiterea de bunuri de la un partener la celălalt, el a devenit, la mai bine de zece ani după crearea lui, aproape echivalentul logodnei pentru majoritatea heterosexualilor. Deşi are o rată mare de disoluţie, întrucât partenerii se pot despărţi unilateral, printr-o scrisoare recomandată, Pacs-ul rămâne la limita angajamentului: să ne legăm unul de celălalt, dar nu prea mult, pentru a savura vertijul primelor clipe. Fie ca graţia improvizaţiei să învingă povara faptului bine organizat de dinainte. Să rămânem în poezia amanţilor, pentru a nu cădea în proza soţilor! Se multiplică, astfel, numărul surogatelor căsătoriei, care conţin simbolistica acesteia, dar nu şi gravitatea ei, şi oferă avantajele instituţionalizării, dar sub haina nesupunerii (doar fiscalitatea rămâne în continuare dezavantajoasă pentru cuplurile necăsătorite). Astfel, pentru că etatismul merge mână în mână cu individualismul, e nevoie de această putere anonimă care să ne ajute să creştem şi care să ne asiste, fără ca noi să trebuiască să-i mulţumim.

Cvadratura cercului: cetăţeanul contemporan vrea să fie protejat de stat şi protejat al statului. Când totul merge bine, lăsaţi-mă în pace, dar ocupaţi-vă de mine atunci când am probleme. O asemenea mentalitate îl obligă pe legislator — care este întotdeauna dispus să se adapteze la noile moravuri — să inventeze tot felul de pseudopode juridice şi de neologisme, al căror

număr uriaș nu face decât să reflecte haosul aspirațiilor noastre. Criza căsătoriei ne privește pe toți, am spus-o deja, de vreme ce ea este în primul rând criza cuplului și toate remediile propuse pentru a-i înlătura părțile rele se mulțumesc, în general, doar să le reproducă sub o formă mai blândă. Este semnificativă stânjeneala lexicală pe care o simțim când trebuie să le prezentăm celorlalți persoana cu care trăim, fără să fim căsătoriți cu ea; tovarășă de viață, tovarăș de viață, prietenă, logodnic, iubit, toți acești termeni din registrul eufemismului, al pudorii arată cât de greu ne este să gândim în afara legăturii conjugale, chiar și atunci când părem să o respingem. Un frumos simptom al acestui fenomen: dulcele nume de „soțul meu”, pe care Simone de Beauvoir, cea care proslăvește iubirea liberă, i-l dădea amantului ei american, Nelson Algren[18].

17 *Pacte civil de solidarite* este o formă de uniune civilă între doi adulți (de același sex sau de sex opus) pentru a-și organiza traiul în comun (N. r.)

18 Simone de Beauvoir, *Lettres a Nelson Algren*, Gallimard, 1997, p. 169.

11. TRADIȚIA ELIBERATOARE

Pe 22 august 2009, pe un stadion din Bamako, Mali, a avut loc un mare miting de protest organizat de Înaltul Consiliu Islamic împotriva unei reforme a codului familiei, votată de parlament și care propunea ca vârsta de măritiș a fetelor să nu mai fie cu începere de la 13 ani, ci de la 18 ani, pentru a evita abuzurile și a restabili o anumită formă de egalitate între sexe. Manifestanții, în număr de 50 000, agitau pancarte pe care scria: „Civilizația occidentală este un păcat”. Putem râde de această diabolizare, eternul alibi al fundamentaliștilor de tot felul: în definitiv, ura față de Occident este întotdeauna o ură față de libertate, pentru că numai Occidentul a îndrăznit să-și repună în discuție tradițiile, să se elibereze de abuzurile deghizate în cutume, să înceapă un război împotriva propriei sale barbarii, invitând restul lumii să facă la fel.

Dar distrugerea ordinii patriarhale, așa cum am practicat-o noi, este, oare, aplicabilă în mod obligatoriu tuturor culturilor (admițând că emanciparea de tip european este singura cale de urmat pentru restul lumii)? Nu este, oare, necesar ca tranzițiile să fie adaptate contextului istoric? O evoluție căreia i-au trebuit secole, la noi, ar trebui comprimată în câteva generații pentru niște societăți străvechi care se trezesc somate să-și renege o serie de prejudecăți și obiceiuri multiseculare. Aceasta este problema islamului în Europa și în America de Nord, islam care trebuie, în câteva decenii, să înghită laicitatea, discreția religioasă și emanciparea unor moravuri pe care noi le-am combătut cu înverșunare timp de patru secole. Faptul de a răsturna, printr-un simplu decret, vechiul edificiu al ierarhiilor care reglementează raporturile dintre sexe produce, uneori, în țări nepregătite pentru așa ceva, o bulversare care adesea e vecină cu panica.

În același timp, trebuie să fie încurajată mișcarea pentru drepturile femeilor și ale minorităților, pretutindeni unde aceste drepturi sunt batjocorite și, pe de altă parte, trebuie să se țină seama, cu tact, de nonconcordanța timpurilor și a mentalităților. Exproprierea trupului femeii în legătură cu problemele de maternitate, de sexualitate, de avort este o miză simbolică majoră care suscită, în societățile tradiționale, rezistențele cele mai violente, cele mai hidoase (printre care menținerea exciziei și a lapidării, portul vălului integral, refuzul caracterului mixt al unei adunări, poligamia)[19]. Dacă nu putem face nimic împotriva acestor obiceiuri barbare în afara granițelor noastre, cu excepția faptului de a le denunța, putem face totul pentru a le scoate în afara legii pe pământ european, pedepsindu-i cu cea mai mare severitate pe cei care le perpetuează. Nicio concesie nu este posibilă — în numele unor argumente culturaliste — în această privință. Secolul XX a fost, la noi, un secol al revoltei împotriva tatălui și a patriarhatului. Secolul al XXI-lea va fi secolul revoltei împotriva mamei și a matriarhatului, deoarece știința este pe cale de a deposeda femeile de controlul pe care acestea îl exercită asupra fecundității și poate că în curând se vor putea produce copii în laborator. Dacă se va întâmpla asta, relațiile dintre cele două jumătăți ale umanității se vor restabili pe noi baze.

Cu excepția unei mari lovituri — pentru moment, destul de improbabilă — venită din partea unui islam rigorist, instalat în bastioanele sale europene și antrenând după sine, printr-un efect de domino, toate instanțele morale evreiești, creștine, budiste, soluția nu constă într-o întoarcere în trecut. Dar exista o înțelepciune în obiceiurile vechi, din care am face bine să ne inspirăm, fără să suferim asuprirea care le însoțea. Imensul șantier de „creație distrugătoare” al modernității necesită, uneori, pauze sau compromisuri. Vă propun pariul unui conservatorism inteligent care să vrea să împace libertatea cu o fidelitate maleabilă față de anumite tradiții. Nu totul era opresiv în ele, după cum nu totul este eliberator în inovație. Anumite deprinderi create de-a lungul secolelor merită să fie prelungite, ele fiind depozitarele unui proces civilizator, ale geniului și memoriei multor generații. Putem adăuga egalitarismului de astăzi câteva

moravuri de ieri, cu atât mai mult cu cât, adeseori, a fost exagerată duritatea vieţii conjugale anterioare, care, pe alocuri, avea dulceaţa şi farmecul ei. Pe cât trebuie să ne ferim să lăudăm frumoasele vremuri de altădată, ridicându-ne împotriva epocii actuale, pe atât trebuie să nu ne încredem într-o descriere a trecutului în termeni obscurantişti, ca şi cum am avea dreptul să-l judecăm cu superioritate. Aşadar, strămoşii noştri au rătăcit prin întuneric timp de multe milenii, înainte ca noi să ajungem la adevăr? Câtă aroganţă! Cronicarii, epistolele, marile romane stau mărturie: cuplurile de odinioară, cel puţin în anumite medii, nu ignorau nici tandreţea şi nici fericirea, pe care doar moartea le întrerupea. Istoricul american Edward Shorter evocă existenţa, în Franţa Vechiului Regim, a acelor căsătorii de la ţară în care femeia, ca servitoare a soţului, stă în picioare în spatele lui, în timp ce el mănâncă, aşteptând în tăcere să-şi termine masa, ca să se aşeze şi ea[20]. El se întreabă, în pagini impresionante, dacă soţii, supuşi la munci grele, istoviţi şi uzaţi încă de tineri, nu renunţau uneori la atitudinea lor rezervată, dacă nu-i apropia un gest tandru, dincolo de grosolanele împreunări trupeşti. În alte clase, soţii, căsătoriţi cu de-a sila, învăţau să se preţuiască unul pe celălalt şi îşi făceau o plăcere din a se descoperi reciproc. Fericirea lor, necazurile lor nu erau diferite de ale noastre, ceea ce face ca aceşti fraţi ai noştri, în ciuda distanţei de timp, să fie totuşi atât de aproape de noi.

19 Anumiţi imami din Franţa, într-un spirit de concurenţă cu starea civilă, organizează căsătorii-fulger de câteva zile sau de câteva săptămâni, pentru credincioşii care călătoresc, un „zapping sexual certificat *halal*”, după cum spunea unul dintre ei. În Hexagon există două feluri de poligamie: o rămăşiţă care vine din Africa subsahariană şi alta, militantă, cea a fundamentaliştilor musulmani care vor să afirme superioritatea legii religioase în raport cu codul republican.

20 Edward Shorter, *op.cit.*, pp. 75 şi urm.

12. A PUNE DIN NOU RAȚIUNE ÎN SENTIMENT

Așa cum o căsătorie din interes se poate transforma într-o căsătorie din dragoste, tot astfel o căsătorie din dragoste se poate colora, dacă vrea să dureze, cu o picătură de raţiune; cu condiţia ca aceste mici trucuri să fie alegerea soţilor, nu să fie impuse de familie. Altfel spus, raţiunea, izgonită de sensibilitate, revine ca aliată a acesteia. Aici trebuie dezvoltată o gândire a ceea ce este intermediar, a tranziţiilor, a nuanţelor: interesul se poate colora cu puţină afecţiune şi afecţiunea cu puţin calcul. În afară de faptul că alianţele financiare nu au murit cu totul în clasele cele mai înstărite şi că escrocii şi intrigantele încă le dau târcoale tuturor babelor bogate sau bătrânilor milionari, ca să-i stoarcă de bani, e primejdios să alungi definitiv banii din domeniul dragostei. Izgonită din acest discurs, problema banilor reapare cu cel mai mic prilej şi degenerează într-o reglare de conturi sordidă în momentul divorţului. Orice datorie morală sau sentimentală se plăteşte atunci cu un clinchet de monede. Un cuplu construit doar pe iubire este un cuplu construit pe nisipuri mişcătoare. Nebunia devoratoare care le leagă pe cele două persoane la început nu se poate prelungi dacă ea nu se preschimbă în alte legături nu mai puţin demne de stimă, cum ar fi complicitatea, prietenia blândă şi încrezătoare. Trebuie, cu unul şi acelaşi gest, să sublimezi patima şi să înfierbânţi recea coabitare, să multiplici punctele de sprijin mai curând decât să le reduci la suflul arzător al pasiunii. Faptul de a lega cu orice preţ intensitatea şi durata înseamnă să refuzi trecerea timpului, să te expui deznădejdii. În acest sens, „buna iubire conjugală” este o iubire care abia se aude, care merge de la sine şi le permite celor doi să-şi vadă de treburile lor fără să se mai gândească la asta, pentru că se ştiu învăluiţi de o tandră bunăvoinţă. Este o iubire căreia puţin îi pasă de iubire, nu are probe

de furnizat, o iubire care se pune la adăpost de patosul rechizitoriului permanent.

Faptul că nişte adulţi se rătăcesc, căzând pradă propriilor lor seisme intime / interioare, nu-i priveşte decât pe ei. Totul se schimbă odată cu venirea pe lume a unui copil: el va rămâne un puternic element de legătură între părinţi, dincolo de o eventuală despărţire. Din acel moment, trebuie să satisfaci nevoia lui de continuitate, de protecţie. Nerespectarea cuvântului dat este întotdeauna dureroasă, dar ea este de-a dreptul scandaloasă când se raportează la cei mici (şi toţi taţii care au participat la mişcarea din 1968, minunat de iresponsabili, ştiu despre ce e vorba). Soliditatea unei legături, validitatea unei făgăduinţe se măsoară în funcţie de gravitatea situaţiei. A fi absent în momentele cele mai grele este totuşi greşeala majoră. Libertatea de care ne bucurăm în zilele noastre implică o responsabilitate sporită. După ce s-au despărţit, părinţii trebuie să se înţeleagă îndeajuns ca să nu-şi rateze divorţul. Ei trebuie să-şi împartă educaţia urmaşilor, să ţească pentru ei o plasă de securitate, ba chiar să asigure logistica unei familii reunite cu toate riscurile de a se dispreţui reciproc. (Familia reunită te duce cu gândul la acele apartamente colective din Uniunea Sovietică, unde oameni care nu se cunoşteau deloc între ei trebuiau să coabiteze într-un spaţiu restrâns, în numele socialismului! Astăzi, în numele iubirii, purtăm o povară înzecită). Este la fel de greu să faci faţă unei rupturi pe cât de greu este să faci faţă unei căsnicii.

Cumplită provocare: cum să împaci caracterul trecător al cuplului cu stabilitatea impusă de odraslă? Copilul nu este niciodată obligatoriu şi, în era pilulei, a prezervativului şi a avortului, naşterea lui se programează şi nu ne mai putem scuza invocând accidentele legate de fertilitate. Iată de ce trebuie să li se spună amanţilor înflăcăraţi să reflecteze bine înainte de a căra plozi la nimereală, pe unde îi poartă dragostea, şi să folosească tot ajutorul pe care li-l oferă contracepţia dacă nu se simt capabili să-şi asume consecinţele. Libidoul hoinar este ceva perfect legitim, cu condiţia să nu concepem copiii la întâmplare. Este nevoie de legi pentru a-i proteja pe cei mai slabi împotriva rătăcirilor inimii pentru a regla atracţiile şi repulsiile.

Copilul — o dată şi pentru totdeauna, iubirea — de mai multe ori şi pe o durată nedeterminată.

Pentru a controla domnia anarhică a sentimentelor şi a pune un oarecare discernământ în coabitarea dintre bărbaţi şi femei, trebuie să revalorizăm o noţiune privită în mod tradiţional ca negativă: fragmentarea sau, pentru a utiliza o noţiune familiară în dietetică, regimul disociat. Odinioară apanajul soţilor care iubeau şi doreau în afara căminului lor, care căutau onoruri şi recunoaşteri în munca lor, ea poate fi acum extinsă la toţi. „Iubirea este totul în viaţa unei femei, scria, în esenţă, Doamna de Staël în 1796, în vreme ce în viaţa bărbaţilor ea nu este decât un anotimp”. Această aserţiune nu mai este adevărată astăzi: iubirea nu este totul în viaţă, există activităţi la fel de vaste, la fel de bogate, şi ambiţia poate deveni elementul romanesc al celor două sexe. De ce să te îngropi de tânăr, de ce să-ţi pui jugul conjugal, în loc să îmbrăţişezi un destin mai incitant, amânând momentul angajării într-o relaţie? Multe femei sunt preocupate de reuşita lor profesională la fel de mult ca de viaţa lor sentimentală, chiar dacă renunţă la procreare sau o amână cu ajutorul mijloacelor sofisticate ale ştiinţei. O viaţă afectivă pe deplin realizată este compatibilă de acum înainte, nu fără eforturi, cu o carieră frumoasă (miza unei politici familiale inteligente constă în a concilia fecunditatea cu munca femeii, iar Franţa rămâne în acest domeniu o pionieră în Europa, de vreme ce, aici, procentajul naşterilor este unul dintre cele mai ridicate).

Putem, deci, să disociem cuplul de familie, procrearea de pasiune, faptul de a fi părinte de căsătorie, faptul de a trăi împreună de cel de a trăi separaţi, faptul de a avea copii de unul singur, fără a aştepta partenerul ideal[21], de cel de a avea copii în cadrul unui cuplu. Sunt regăsite astfel unele moravuri ale Vechiului Regim, ceea ce presupune asumarea unei anumite schizofrenii, împărţirea propriei vieţi în compartimente etanşe. De ce să nu ne imaginăm, de asemenea, alături de noile reţele de întâlnire pe internet, revenirea peţitoarelor, a intermediarilor în general, care i-ar scuti pe cei timizi de chinurile seducţiei şi ar şti să aducă împreună fiinţe foarte diferite unele de altele? (În Danemarca, un sat de pescari care duce mare

lipsă de femei, „importă” masiv, cu ajutorul internetului, soții din Thailanda). Decât să solicite, roșind, favorurile unei gingașe frumuseți, de ce să nu lași o persoană calificată pentru asta să negocieze cu ea? Pentru a supraviețui, căsătoria din dragoste trebuie să îmbine genurile și epocile, trebuie să facă tot felul de compromisuri cu alte forme de trai în comun, mai clasice. Mergând pe linia utopistului Charles Fourier, anii 1960 inventau relații amoroase care trec dincolo de limitele cuplului; astăzi, trebuie să inventăm un cuplu care să treacă dincolo de limitele iubirii și care să cuprindă experiențe la fel de variate ca înțelepciunea vieții, grija pentru urmași, toleranța amicală, respectul reciproc.

21 În Statele Unite, aceste mame întârziate, care renunță la căsătoria clasică, dar fac totuși copii, sunt numite SWANS — Strong Women Achievers No Spouse („femei cu carieră și fără soț”), iar SOD — Start Over Dads — li se spune acelor tați care procreează după vârsta de șaizeci de ani (citat de Martine Segalen, „Le mariage occidental a l’épreuve”, în *Histoire du mariage*, *op.cit.*, p. 1165).

13. ÎMPREUNĂ, DESPĂRȚIȚI

„Poveştile de iubire se termină, de obicei, rău”. Faimoasa şansonetă cântată de Rita Mitsouko sună bine: dar nu tot ceea ce se sfârşeşte este rău în sine şi faptul că o legătură se termină nu invalidează măreţia sau frumuseţea desfăşurării sale. E vorba despre a susţine două propuneri contradictorii: pe de o parte, viaţa în doi nu este un maraton în care ar trebui să rezişti cât mai mult, ci presupune o anumită calitate a unor legături pe care trebuie să ştii să le rupi când se degradează. Scurtimea lor nu-i o crimă, după cum nici capacitatea de a rezista mult timp nu-i o virtute: anumite legături trecătoare sunt capodopere de concizie care ne marchează pe viaţă; anumite existenţe trăite alături timp de jumătate de secol, în plictis şi renunţare, sunt monstruoase. Dar nu este dezonorant să preferi permanenţa în locul incandescenţei, adevăr dovedit prin această frază dintr-un film de Christophe Honoré[22]*, rostită de actorul Louis Garrel către amantul său: „Iubeşte-mă mai puţin, dar iubeşte-mă vreme îndelungată”. Minunată formulă: ca şi cum cel care o spune presimte că însăşi lăcomia pasiunii, „clocotitoarea ei vivacitate” (Montaigne) ucide viaţa în doi, în loc s-o alimenteze. Dorinţa de a îmbătrâni împreună nu este mai puţin legitimă decât voinţa de a arde în spasmele simţurilor şi în convulsiile inimii. Poţi să vrei, în acelaşi timp, libertatea şi un spaţiu protejat; poţi să te bucuri de căldura căminului şi de vertijul micilor aventuri; poţi să te temi de singurătate mai mult decât de oboseală şi să te împaci cu constrângerile matrimoniale.

De ce — în aceeaşi ordine de idei — să nu faci din erotism ceva facultativ, de ce să nu termini cu acest îndemn la plăcere care este tâmpenia epocii noastre, aşa cum pudibonderia a fost tâmpenia secolelor precedente?

Cât de profundă este această vorbă de spirit pe care mi-a spus-o o cunoștință apropiată: „Găsesc că este dezgustător să te culci cu cei pe care-i iubești”. În afară de faptul că iubirea și sexualitatea nu sunt totdeauna legate între ele, de ce să umpli până la ultima pagină caietul de sarcini al cuplului model și să nu te gândești, pentru cei care chiar își doresc asta, la o coabitare armonioasă, în deplina pace a simțurilor? Omagiul adus lui Venus nu are un caracter imperativ și nu este nevoie de partide fierbinți și de îmbrățișări repetate pentru a ne prețui unul pe celălalt. Relația platonică nu este demodată. Nimic nu ne interzice să trăim împreună doar o parte din timp, să locuim, luxul suprem, în apartamente separate, în camere separate, pentru a nu amesteca intimitățile (cu plăcerea suplimentară de a ne vizita unul pe celălalt), să păstrăm o distanță respectuoasă, să iubim și să dorim în altă parte, pe scurt, să reînviem vechea distincție aristocrată dintre viața conjugală și iubire: nimic nu era mai nepotrivit, mai vulgar pentru un nobil din Vechiul Regim decât faptul de a-și iubi jumătatea.

Iubirea conjugală este arta posibilului, și nu exaltarea imposibilului, este plăcerea de a construi în doi o lume comună. Cuplul se acomodează cu numeroase variații din momentul în care îl extragi din visul simbiozei miraculoase care îi îngrădea dorințele și aspirațiile. Ca și națiunea văzută de Renan, cuplul este, și el, „un plebiscit cotidian”, voința de a nu suferi trecerea anilor, o încredere și o solidaritate reînnoite, o renunțare la orice comportament irațional; neprevăzutul permanent, care să pună mereu în joc experiențele anterioare, ar fi ceva cu neputință de trăit. În acest domeniu, ca și în altele, trebuie redefinită o nouă economie a pasiunilor, trebuie compartimentate cu fermitate zonele pe care voiam să le unim, trebuie să contopim acolo unde voiam să diferențiem. După regimul binar de dinainte, când ezitam să ne trecem funia după gât, urmează, cu o anumită încetineală, regimul mixt de astăzi, când vrem tot felul de lucruri și apoi contrariul lor, când vrem să fim singuri și totodată căsătoriți, liberi și totodată legați între noi. Riturile de trecere sunt discreditate pentru totdeauna: li se preferă suprapunerea vârstelor, întrepătrunderea modurilor de viață. Căsătorie de plăcere sau de conveniență, concubinaj, unire liberă, Pacs. Această repartiție

este, în parte, perimată, pentru că există din ce în ce mai mulţi parteneri ocazionali care trăiesc ca nişte celibatari şi îşi acordă libertăţi reciproce, prietenii erotice care amestecă diferenţa masculin / feminin, concubini mai în vârstă care trăiesc ca nişte soţi tradiţionali, şi alţii, în sfârşit, care nu pot fi plasaţi în nicio categorie, deoarece aparţin tuturor categoriilor.

22* Les Chansons d’amour, 2007.

14. ÎNFRÂNGEREA LUI PROMETEU

În 1904, anul sărbătoririi centenarului codului civil din Franța, ministrul Justiției numește o comisie în vederea revizuirii lui. Când ajung la examinarea propunerii 212: „Soții își datorează reciproc fidelitate, ajutor și sprijin”, romancierul și dramaturgul Paul Hervieu cere cuvântul:

> „Voi emite o propunere care va părea, poate, subversivă și a cărei îndrăzneală o înțeleg; totuși, trebuie să-mi duc argumentul până la capăt, deci voi continua. Cuvântul iubire nu este înscris în codul civil: el constituie, fără îndoială, baza căsătoriei, e sentimentul care o înnobilează. Or, codul civil este mut. Mi se pare că noi trebuie să semnalăm — repunând în drepturi acest cuvânt — că soții au obligația să se iubească între ei”.[23]

Propunerea aceasta, primită cu entuziasm, a fost curând uitată, și trebuie să vedem în acest lapsus legislativ o dovadă de înțelepciune. Oamenii se pot căsători încă fără ca dragostea dintre ei să fie obligatorie și poate va veni chiar o zi când li se va recomanda să nu se iubească prea mult dacă vor o căsnicie durabilă. Căsătoria nu va dispărea, bineînțeles; chiar dacă a devenit un han spaniol în care fiecare vine cu așteptările și aspirațiile lui, ea va rămâne pentru mulți, pe bună dreptate sau nu, un element ce ne diminuează incertitudinile, un fel de fortăreață instituțională menită să ne apere de pornirile nărăvașe ale dorinței și de oscilațiile trăirii. Poate că va trebui să amânăm vârsta la care ne căsătorim până după patruzeci de ani, așa cum creștem vârsta de pensionare, pentru a ne asigura că viitorii parteneri au chibzuit îndelung. Atunci va deveni, printr-o ironică răsturnare de situație, nu simbolul conformismului, ca acum, ci simbolul elitei, o

aventură a unei minorități, un club exclusivist, rezervat doar unor *happy few*.

Începând cu Secolul Luminilor, o speranţă nebunească sălăşluieşte în societăţile noastre: răspândindu-se din sfera privată în spaţiul public, limbajul universal al inimii va reconcilia naţiunile şi va înălţa familia pe culmile armoniei. Este o legendă ţesută din poezie, în care Binele învinge Răul prin fraternitate şi iubire. Odată purificat de urâţeniile lui, sentimentul îşi va realiza, în sfârşit, esenţa divină, devenind un trandafir fără spini. „Comunismul este iubire”, va spune, la Congresul de la Tours, în 1920, un delegat, cu prilejul întemeierii Partidului Comunist Francez. În traducere: cine nu e comunist este, aşadar, un partizan al urii şi nu mai merită să fie considerat om. Recunoaştem în această doctrină o noţiune inspirată din Evanghelii, dar laicizată; dar creştinismul s-a grăbit să împingă perfecţiunea iubirii în viaţa de dincolo, plasând-o în afara puterii sărmanelor creaturi care suntem. Ca şi cum ar fi presimţit că acest rege schimbător, supus fluxului devenirii omeneşti, nu-şi putea lăsa adoratorii altfel decât descumpăniţi sau furioşi. Condiţia Iubirii Pure: să nu aibă niciodată loc pe pământ şi să rămână doar ca orizont escatologic. Epoca noastră lipsită de credinţă este impregnată de idealuri creştine, pe care ea le îmbrăţişează fără nicio protecţie şi le ascunde sub masca disprețului față de religie.

Iubirea trebuie reinventată, a scris Rimbaud[24]. Nefericită frază, nu de poet, ci de planificator, de şef de întreprindere care vrea să reconstruiască pentru a-şi subordona mai bine vederilor sale propria-i creaţie. Teoria progresului în materie de sentimente este o teorie a condamnării, pentru că trebuie mereu să ne perfecţionăm şi ziua de mâine o va face pe cea de astăzi să pară uzată; este imposibil să te odihneşti pe laurii victoriei, trebuie să mergi mereu înainte, precum Sisif cel condamnat la o muncă eternă. Or, iubirea nu trebuie reinventată, ci trebuie trăită în toate dimensiunile ei tragice şi, în acelaşi timp, magice. Ea rămâne miraculoasă pentru că nu poate fi supusă unei reforme, aşa cum fericirea, care este preţul ei, nu este accesibilă decât în sclipiri de moment. „O civilizaţie a iubirii” (Benedict al XVI-lea) nu este de dorit, aşa cum nu este de dorit nici visul gratuităţii

produselor într-o economie de piață: ea i-ar supune pe cei mai slabi arbitrarului inimii, fraternităților efemere, domniei capricioase a preferințelor. Sentimentul este o mașină cu care îți distrugi aproapele, fiindcă el creează aleși și excluși. Tot ceea ce ne este dat trebuie să fie plătit, într-o zi, prin recunoștință, ba chiar și prin supunere. Este o societate a decenței, a unei solidarități care trebuie permanent construită, nu una a carității.

Aventurile nefericite ale căsătoriei din dragoste seamănă cu maladiile idealului ucigaș, fiind la fel de iluzorii ca bătăliile lui Don Quijote împotriva morilor de vânt și demonstrând dificultatea noastră de a trăi împreună. Culturile occidentale sunt prinse într-un cerc vicios: ele își doresc cu înfocare două lucruri, fericirea și iubirea, dar acestea se sustrag întruna controlului lor, la fel cum natura își bate joc, prin dereglările sale, prin izbucnirile sale, de voința noastră de a o domina. Ele plătesc scump faptul de a fi confundat pasiunea cu instituțiile. Lipsa de rațiune a Modernilor de după Secolul Luminilor este prometeismul umorilor, ambiția de a controla intimitatea, fie și numai prin toleranță, și de a face din asta o politică generalizată. Există, de fapt, două moduri prin care societățile stăpânesc emoțiile puternice și trupurile: prin prohibiție și prin permisiune. Una prescrie, încadrează, pedepsește; cealaltă eliberează, deschide, autorizează. Permisiunea este mai subtilă decât interdicția, dar încă și mai subtilă decât autorizarea, pentru că în complexitatea ei există inima, care ne dejoacă planurile și se arată refractară la omagiile pe care i le aducem. Nu putem construi nimic fără pasiune, dar nici nu putem construi nimic durabil pornind doar de la pasiune. Pentru a ieși din această antinomie, trebuie să pariem pe instituții stabile care rezistă trecerii timpului și ne smulg din oscilațiile subiectivității. Dar trebuie ca formele sociale să nu se reducă la niște simple fluxuri. Într-un anumit sens, e bine să ne bucurăm de deruta utopiilor noastre matrimoniale: asta dovedește că iubirea își păstrează puterea subversivă, că ea rămâne un demon surprinzător care își devorează propriii copii, cerându-le mereu tot mai mult. Mai mult decât căsătoria propriu-zisă, a eșuat încercarea noastră de a o îmblânzi. Ea nu este, cum s-a

spus, acel liant care își pune puterea în slujba instituției, ci rămâne un explozibil care ne sare în față. Dinamită, pur și simplu.

23 Citat de Iréne Théry în *Le Demariage*, Odile Jacob, Poche, 2001, pp. 77–78.

24 „Nu iubesc femeile. Iubirea trebuie reinventată” (*Une saison en enfer*).

BUCURIA DE A TRĂI

În ceea ce privește moravurile, trăim, de o jumătate de secol încoace, o stranie aventură: cea a unei emancipări care eliberează și totodată asupreşte. Numeroase tabuuri au căzut, dar pe ruinele lor au proliferat noi îndemnuri. Acestea nu mai interzic, ci instigă și se situează sub semnul maximalului: trebuie să ne bucurăm mai mult, să iubim mai mult, să câştigăm mai mult, să consumăm mai mult, să speculăm mai mult, să trăim mai mult și fără timpi morți. În toate aceste domenii, excesul învinge, conform unei logici a profitului, proprie sistemului economiei de piață. Pretutindeni doctrinarii paroxismului standardizat își impun propria lor lege. Ciudată și nefericită aventură pentru generația noastră, iubitoare de romanesc și de dreptate, și care constată cam târziu că acele cuvinte de ordine revoluționare ale sale, cum ar fi furia de a trăi, intensitatea, extazul au devenit sloganuri publicitare, și că hedonismul este ultimul stadiu al capitalismului. (Astăzi, trebuie inventat un hedonism noncomercial, care să includă surpriza, echilibrul, cumpătarea și care să fie mai întâi de toate arta de a trăi împreună cu ceilalți, și nu de a te bucura de unul singur.) Suntem în permanență somați să nu fim mulțumiți cu ceea ce simțim, ci să mergem mai departe, dincolo de limita la care am ajuns. Această lipsă de cumpătare ne seduce, dar ne și distruge, ne otrăvește până și cele mai mărunte bucurii, ne aruncă într-o căutare fără sfârșit. Să rezistăm acestor miraje, iată în ce ar consta înțelepciunea de care ar trebui să dăm dovadă acum. Eliberarea necontrolată se contrazice în principiul ei și își pregătește propria înfrângere, dacă nu este stăvilită de un simț al limitelor.

În epocile de cenzură morală, trebuie să apărăm dreptul la capriciu, în epocile de permisivitate, dreptul la principiul bunăvoinței. De vreme ce

societatea nu ne mai constrânge, dar totuşi continuă să ne condiţioneze, fiecare trebuie să-şi impună propriile sale reguli. Cele mai bune arme în această privinţă sunt îngăduinţa şi delicateţea: să ne iertăm unii altora slăbiciunile, să nu-i rănim pe cei pe care-i iubim.

Să le mulţumim că există, că ne acceptă aşa cum suntem.

Asta înseamnă bucuria de a trăi.